

Prilozi za povijest zadrugarstva u Podravini

1. UVOD

Devetnaesto stoljeće, a pogotovo njegova druga polovica, unijelo je u razvoj poljoprivrede sjeverozapadne Hrvatske neke prijelomne promjene, koje su bile postulat neminovnog prodiranja industrijske revolucije i shvaćanja novih proizvodnih odnosa iz srednje i zapadne Evrope u naše krajeve. To je razdoblje definitivnog učvršćenja dominacije kukuruza i krumpira u strukturi sjetvenih površina u našem geografskom prostoru, što je omogućavalo izrazitije viškove agrarne produkcije, a time izazvalo značajan boom stanovništva u većini panonskih krajeva. Usporedo se mijenjalo i stočarstvo, koje je snažno prestrukturirano novim pasminama.

Glad za zemljom postaje sveopća, tradicionalne obiteljske zadruge i tvrdi zadrudni odnosi neumitno se raspadaju, započinje nagli proces mehanizacije i kemizacije poljoprivredne proizvodnje. U godinama od 1885. do 1889. u strukturi zasijanih oraničnih površina na području Bjelovarsko-križevačke županije na pšenicu je otpadalo 11,0 posto, kukuruz 37,5 posto, raž čak 32,2 posto, ječam 6,4 posto, na proso i heljdu 12,8 posto, itd. Već do razdoblja od 1910. do 1914. godine ova se struktura sjetvenih površina stubokom izmijenila u korist današnjih osnovnih krušarica: pšenica je tada zauzimala već 33,9 posto zasijanih oraničnih površina, kukuruz 40,8 posto, a sudjelovanje raži smanjeno je na 17,3 posto, ječma tek na 6,2 i heljde na samo 1,7 posto.

Usporedo s porastom dominacije kukuruza i krumpira, transformira se i podravsko stočarstvo, koje sve više »hvata korak« s naprednim zapadnoevropskim govedarstvom i svinjogojstvom. Upravo krajem prošlog i početkom ovoga stoljeća Podravina postaje prvenstveno stočarski kraj, s vrlo kvalitetnim osnovnim stadom (a to znači i dobrim rasplodnim materijalom) – što je ostala sve do danas. Primjerice, već 1895. godine Bjelovarsko-križevačka županija postala je jedno od najjačih stočarskih revira tadašnje Hrvatske: tada u našoj županiji na tisuću stanovnika dolazi 556 goveda (u Hrvatskoj samo 342), 143 konja (Hrvatska 99), 342 svinje (Hrvatska 281) i 1880 peradi (Hrvatska 1180). U tom se vremenu značajno mijenja struktura stočarske proizvodnje: 1885. u Bjelovarsko-križevačkoj županiji goveđe meso sudjelovalo je u ukupnoj proizvodnji mesa ovoga kraja sa 47,8 posto, svinjskog sa 36,6 posto i meso od peradi sa 14,7 posto – godine 1914. ti su odnosi bili: 48,4 posto goveđe, 41,2 posto svinjsko i 9,5 posto meso od peradi. Bitno se mijenja kvalitetni sastav krupne stoke po pasminama, a velik napredak ostvaren je osobito i u konjogojstvu (godišnje se samo iz Podravine izvezlo više od 1500 konja).

U procesu preobražaja podravske poljoprivrede, koja je ujedno bila i bremenita brojnim problemima (osobito konzervativnošću i autarkičnim svaštstvom), u to

doba važan utjecaj imale su i neke nove organizacijske forme u agraru, koje dotad uglavnom nisu bile prisutne u Podravini. To je znatno utjecalo i na promjene u odnosima na podravskom selu, uz sve intenzivnije procese diferencijacije među domaćinstvima. Te organizacijske novine prvenstveno se odnose na stvaranje podružnica nekih nacionalnih gospodarskih organizacija, te na početke pokreta zadrugarstva i neke slične oblike samooorganiziranja podravskih poljoprivrednika. Vrijedno je naglasiti da upravo Podravina pripada među pionirska područja u južnoslavenskim zemljama u stvaranju i razvijanju zadrudnoga pokreta.

Na takav razvoj zadrugarstva utjecaj je ponajprije izvršila opća preobrazba tadašnje privrede, ali isto tako i stvaranje organizacijskih i obrazovnih formi i institucija u Zagrebu, Križevcima, Varaždinu i drugim bližim gradskim središtima. Primjerice, Hrvatsko-slavonsko gospodarsko društvo iz Zagreba odmah nakon osnivanja (1842) počelo je učlanjivati brojne članove i iz sjeverozapadne Hrvatske, te formirati svoje podružnice. Već 1843. takva je podružnica osnovana u Križevcima, 1845. u Ludbregu, zatim nekoliko godina kasnije i u Drnju, a nakon razvojačenja Vojne krajine (1871) i u nekim drugim podravskim naseljima. Godine 1905. na području Bjelovarsko-križevačke županije djelovalo je 11 takvih podružnica, koje su posebno važnu ulogu odigrale upravo na planu razvoja stočarstva i početne mehanizacije ratarske proizvodnje.

U drugoj polovici 19. stoljeća u nekim podravskim trgovištima niču i neke opće gospodarske organizacije, koje također imaju utjecaja na unapređenje poljoprivredne proizvodnje. U tom smislu valja spomenuti, primjerice, specijalizirane organizacije trgovaca (trgovačke bratovštine i zadruge), koje su naročito bile aktivne u Koprivnici i Virju, te udruženja obrtnika (zadruge) i brojne štedionice. Sedamdesetih godina 19. stoljeća u Ludbregu je osnovano Gospodarsko društvo za kotar Ludbreg, a jedan od utemeljitelja bio je i grof Pavao Drašković, napredni vlastelin iz Velikog Bukovca (koji krajem prošlog i početkom ovoga stoljeća osniva neke tvornice i druge djelatnosti u Velikom Bukovcu vezane za poljoprivredu). U nekoliko podravskih naselja, osobito na području Vojne krajine – dakle istočno od Koprivnice, osnivaju se i tzv. gospodarske bratovštine, posebna društva kojima je bio cilj unapređivanje poljoprivrede, ali i ukupnog života pojedinih naselja. Kao karakterističan primjer takvog udruživanja spominjemo Gospodarsku bratovštinu koja je 17. studenoga 1867. godine osnovana u Virju – prvi joj je predsjednik bio znameniti komediograf i umirovljeni poručnik Ferdo Rusan. Radi ilustracije osnovnog cilja djelovanja bra-

tovtine, navodimo prvi paragraf Pravila virovske Gospodarske bratovštine: »Glavna svrha bratovštine ima se sastojati jedino u podizanju i poboljšavanju gospodarskoga stanja okolice Virovske satnije uobće«.

Važan utjecaj na nicanje zadrugnog pokreta i transformaciju poljoprivrede imale su u to doba i razne gospodarske (i kulturne) izložbe i priredbe koje su se organizirale u Podravini i susjednim područjima. Već u drugoj polovici 19. stoljeća takve su priredbe organizirane u Križevcima, Varaždinu, Čakovcu, Koprivnici, Đurđevcu, Virju, Legradu, Virovitici i drugdje. Na primjer, 1864. u Virovitici održana je jedna od prvih gospodarskih izložbi uopće u sjevernoj Hrvatskoj (u blagovaonici tamošnjeg franjevačkog samostana). Jedna od vrlo uspješnih gospodarsko-kulturnih izložbi održana je i u Koprivnici 1882, a svojim izloščima istaknuli su se obrtnici, stočari i vinogradari. Ta tradicija održavanja povremenih gospodarskih i kasnije osobito stočarskih izložbi produžena je sve do danas.

Staro Kraljevsko gospodarsko učilište u Križevcima, koje je osnovano još 1860. i najstarije je u južnoslavenskim zemljama, imalo je također vrlo pozitivan utjecaj na transformaciju poljoprivredne proizvodnje i organiziranosti poljoprivrednika i u Podravini. To se pogotovo odnosi na unapređivanje stočarske, voćarske i vinogardarske proizvodnje. Usporedo se razvijala i veterinarska služba – jedan od najstarijih veterinarskih zavoda u Hrvatskoj osnovan je također u Križevcima i to već 10. svibnja 1901. godine. Dakako, i pojedina podravska trgovišta imala su svojeg »gradskog veterinar« i to još od kraja 19. stoljeća. Snažan utjecaj na transformaciju poljoprivrede i odnosa na selu, kao i na razvoj zadrugnog pokreta u Podravini, imale su i pučke škole, koje su u većini podravskih naselja gajile znamenite školske vrtove (cjepilnjake) i organizirale javna predavanja i tečajeve za napredne poljoprivrednike.

U takvim uvjetima prijelaza iz starinskih, gotovo kmetskih odnosa prema modernijoj poljoprivrednoj proizvodnji, odnosno u smjeru početka tržišno-kapitalističkih odnosa, kada su se rastakali stoljetni autarkični odnosi i navade, počinje u Podravini sa svojim razvojem pokret zadrugarstva. Taj je pokret ubrzo postao jedna od glavnih poluga bržetransformacije podravske poljoprivrede i odnosa na selu.

2. ZADRUGARSTVO PODRAVINE DO 1918. GODINE

Najširu člansku bazu i najsnažniji utjecaj na inovacijske procese u razvoju podravske poljoprivrede i odnosa na selu kroz više desetljeća imao je bez sumnje zadrugni pokret. Zadrugarstvo se u nekim naseljima Podravine počelo razvijati još u zadnjem desetljeću 19. stoljeća, ali je u početku bilo labavo organizacijski povezano, a pojedina zadrugna udruženja poljoprivrednika službeno su se registrirala i sa desetak godina zakašnjenja.

Početke organiziranog povezivanja seljaka u Podravini također valja tražiti u nastojanju da se efikasnije rješavaju financijski problemi seoskih gazdinstava. To znači da su u tom procesu posebno značenje imale organizacije (dionička društva) koje su se bavile štednjom i kreditiranjem, da bi se iz tih formi razvile i druge, uglavnom privredne djelatnosti i forme. I same seljačke zadruge u svojem ustrojstvu gotovo redovno su imale funkciju štednje i kreditiranja, odnosno funkciju trgovačkog posrednika između manufakture i industrije s jedne i sela s druge strane.

Neke stare vjeresijske organizacije su i nastale kao svojevrsne zadruge građana. Među najstarije takve vjeresijske zadruge, koje su dobrim dijelom okupljale upravo sitnospojednike, pripada i Samosvojna pomoćna zadruga u Koprivnici (ili Stedionica pripomoćnoga društva), koja je počela djelovati već krajem 1872. i u 1873. godini. Kasnije je u većim podravskim naseljima takvih zadruga za štednju i unapređivanje gospodarstva osnovano još desetak. Kao primjer, ovdje možemo spomenuti Pučku predujmionu d.d. u Drnju, koja je osnovana 1881. godine, zatim Virjansku samosvojnu i pripomoćnu zadrugu u Virju (osnovanu 1894), a slične zadruge djelovale su i u Đurđevcu, Pitomači, Novigradu Podravskom, Legradu, Ludbregu i drugdje. Ove su vjeresijske zadruge snažno djelovale na pokret zadrugarstva u Podravini, koji osobito jača i formiranjem strukovnih zadrugnih saveza za šire regije ili za cijelu Hrvatsku (a pojedinih saveza i za susjednu Sloveniju). Od posebne je važnosti bilo i djelovanje zagrebačkih i varaždinskih bankarskih kuća, pogotovo onih specijaliziranih, kao što je, primjerice, Hrvatska pučka banka d.d. Zagreb (osnovana 1902), itd.

Najstarije seljačke zadruge registrirane su pod tim imenom u Podravini odmah na početku ovoga stoljeća, iako su one praktički djelovale i nekoliko godina ranije (na bazi dogovaranja i solidarnosti članova). Vrlo brzo zadrugni se pokret proširio na gotovo sva važnija naselja u Podravini. Među prvima seljačke zadruge osnovane su u Novigradu Podravskom, Velikom Bukovcu, Virju, Đurđevcu, Hlebinama, Goli, Drnju, Peterancu, Gotalovu, Virovskim Konakima, Kloštru Podravskom, Kuzmincu, Ludbregu, Koprivničkim Bregima, Koprivničkom Ivančcu i još nekim mjestima. Većina od njih imala je osnovni zadatak organiziranje seljaka u akcijama za unapređivanje gospodarstva u svim oblicima rada, što se najvećma ostvarivalo zajedničkom štednjom, povoljnim kreditiranjem poljoprivredne proizvodnje i investicija na gazdinstvu, zajedničkom nabavkom skuplje poljoprivredne mehanizacije i repromaterijala, jeftinijom nabavom ostale industrijske i manufakturne robe, te zajedničkom efikasnijom organizacijom plasmana poljoprivrednih proizvoda, osobito stoke. Zadruge su, zapravo, već od svojega početka bile na određeni način vrlo uspješno samoupravno organizirane, a osobito su značajnu ulogu igrali zajednički organi poput skupštine zadruga, izvršnog odbora zadruge, upravitelja i nadzornog odbora, koji su bili birani tajnim glasanjem od strane zadrugara, bili izvršni mehanizmu reizbora i redovito podnosili izvještaje o svojem radu. U službenim i privatnim arhivima očuvana je dosta obilna građa o djelovanju podravskih seljačkih zadruga, ali je jedan dio dokumentacije nažalost uništen ili zagubljen.

Ovdje ćemo navesti nekoliko primjera dobro organiziranih seljačkih zadruga u Podravini s početka ovoga stoljeća. Među prvima u našem kraju osnovana je Hrvatska seljačka zadruga u Novigradu Podravskom, koji je tada slovio kao jedno od najnaprednijih naselja u ovom dijelu Hrvatske. Službena »ustanovna skupština« održana je 21. travnja 1901. godine – u prvom popisu članova navedeno je 30 najboljeostojeh novogradskih gazdinstava, a za prvoga predsjednika izabran je mjesni trgovac Mijo Talan. Zadruga je vrlo uspješno djelovala kroz nekoliko slijedećih desetljeća. Hrvatska seljačka zadruga u Velikom Bukovcu osnovana je također već 1901. godine, koja nastavlja započete procese transformacije tamošnje poljoprivrede što ih je predvodio napredni vlastelin Dionizije Drašković (bio je i jedan od

inicijatora osnivanja zadruge). Pred prvi svjetski rat, velikobukovečka zadruga brojala je već gotovo 700 članova iz Velikog i Malog Bukovca i okolnih sela, te je pripadala među najveće i najaktivnije zadruge u Podravini. Već 1903. u Velikom Bukovcu osnovana je još jedna združna organizacija – Gospodarska seljačka udruga. Ova zadruga ponajviše se bavila vjersijskim poslovima, te unapređivanjem stočarstva (uz visoku razinu solidarnosti među članovima, što je bilo vrlo važno u poslovima uzgoja stoke).

Vrlo aktivno središte zadrugarstva bilo je osobito Virje, tada »najveće selo u Hrvatskoj«. Hrvatska seljačka zadruga u Virju osnovana je 1902. godine, a prvi predsjednik bio je Josip Ljubić. Zadruga je uglavnom »primala uloške i davala zajmove svojim članovima«, a »glavni posao obavljao se je nedjeljom poslije jutarnje mise pa do objeda« – kako je zapisao virovski kroničar Fabijan Kovač (1940). U Virju se uskoro osnivaju i neke specijalizirane združne organizacije, pogotovo na planu unapređivanja stočarstva.

U godinama do prvoga svjetskoga rata zadruge se osnivaju i u desetak drugih podravskega naselja. Radi primjera navodimo da je Hrvatska seljačka zadruga u Hlebinama osnovana 20. kolovoza 1903. (o njenom djelovanju posebno ćemo pisati i analizirati osnovne oblike aktivnosti), zatim Gospodarsko društvo kao zadruga u Ludbregu 1912, Hrvatska seljačka zadruga u Koprivničkom Ivancu 1913., Gospodarsko društvo kao zadruga u Đelekovcu 1914. godine, itd. Sve te zadruge djelovale su praktički na principu dioničkih društava i izražene solidarnosti članova, bile su dakako s ograničenim jamstvom (odnosno imetkom članova), a u poslovanju imale su uspješnija i manje uspješna razdoblja.

Posebnu ulogu u pokretu zadrugara u Podravini, a pogotovo u funkciji unapređivanja stočarstva, odigrale su specijalizirane združne organizacije. Najprije su to bile poznate marvogojske udruge, a nakon prvog svjetskoga rata niču i specijalizirane zadruge za druge vrste poljoprivredne proizvodnje. U Podravini je prije prvoga svjetskoga rata osnovano nekoliko vrlo aktivnih marvogojskih udruuga, koje su i te kako pridonijele da upravo naš kraj ubrzo postane poznat u širim okvirima kao areal osobito kvalitetne rasplodne stoke. Podravske marvogojske udruge bile su povezane sa središnjicom u Zagrebu, a u stručnom pogledu od osobitog je značenja bilo djelovanje Kraljevskog gospodarskog učilišta iz Križevaca. Za djelovanje ovih zadruga, odnosno za unapređivanje stočarstva, od posebne je važnosti bilo i uvođenje uzgojno-selekcijskoga stručnoga rada, odnosno vođenja evidencije o matičnom stada goveda, s kojim odgovornim poslom se započelo u Zabnu već 1905. godine i za nekoliko se godina proširilo na važnije stočarske centre u sjeverozapadnoj Hrvatskoj.

Računa se da je jedna od najstarijih marvogojskih udruuga osnovana (registrirana) upravo u Zabnu 1908. godine – Hrvatska marvogojska udruga. Istovremeno takve specijalizirane udruge niču i u Podravini. Prvi popisi kvalitetnih matičnih grla krava vode se u Đurđevcu već od 1908. godine, o čemu su sačuvane originalne matične knjige: pod rednim brojem 1. zapisana je krava Mica, vlasništvo Tome Jalžabetića iz Đurđevca, kućni broj 871. Inače, Hrvatska marvogojska udruga u Đurđevcu osnovana je (službeno registrirana) tek 1910. godine. Prva takva udruga u Podravini osnovana je u Goli i to istovremeno kada i u Zabnu – 1908. godine, te se uvrstila među najaktivnije u sjevernoj Hrvatskoj. S obzirom na ovu tradiciju, nije čudno što Prekodravlje još i

danas pripada u revire s najkvalitetnijim matičnim stadom goveda u našoj zemlji. Ovakve udruge nešto kasnije osnovane su u još nekoliko podravskih sela: primjerice, u Virju 1912, Virovskim Konakima 1912, Koprivničkom Ivancu 1914, Koprivničkim Bregima 1912, Đelekovcu 1914, itd.

Prema dosad raspoloživim arhivskim podacima i literaturi, pred prvi svjetski rat na teritoriju sadašnjih općina Ludbreg, Koprivnica i Đurđevac (što se smatra Podravinom u užem, toponomastičkom smislu), djelovalo je ukupno 18 općih i specijaliziranih zadruga, koje su okupljale više od dvije tisuće članova (odnosno seljačkih gazdinstava). Bila je to značajna jezgra najnaprednijih seljačkih gospodarstava, koja su u to doba nosila borbu za napredak podravske poljoprivrede, osobito stočarstva. O stanju gospodarstva (poljoprivrede) pred prvi svjetski rat možda nam najdokumentiranije govori izvadak iz izvještaja Gradskog poglavarstva Slobodnog i kraljevskog grada Koprivnice za 1912. godinu:

»Vočarstvo. U godini 1912. bio je prirod voćaka vrlo slab, dapače na nekim mjestima nikakav i radi nepovoljna vremena. Za unapređenje vočarstva nije u godini 1912. ništa učinjeno radi lošeg materijalnog stanja grada. Školski vrt u Koprivnici je u redu, dočim onaj u predgrađu Bregi više ne odgovara svojoj svrsi, jer je u njemu odviše starih voćaka, koje tako zasjenjuju vrt da se cijepovi ne mogu dobro razvijati. U 1913. godini ovaj će se vrt radikalno urediti. Narodno gospodarstvo. Košenje i čišćenje livada, polja i pašnjaka od trnja radikalno se provodi na privatnim posjedima, dočim gradski pašnjaci skoro svi su u vrlo žalosnom stanju. Paša na tim pašnjacima je slobodna, bez štete, pa će se morati uvesti pašarina. U godini 1912. nisu nabavljeni ni pastuhi ni bikovi. Gradska općina ima četiri pastuha teške pasmine. Marvogojstvo i konjogojstvo koraknulo je snažno naprijed ustrojenjem Hrvatske marvogojske udruge u Bregima. Gradska općina morala bi staviti na raspolaganje 100.000 kruna članovima te zadruge, a za nabavku čistokrvne stoke... Gradska će općina nabaviti u 1913. godini pet bikova, te će se od ovih dva staviti na raspolaganje Marvogojskoj udruzi u Bregima. Godine 1912. eksportirano je 4.437 goveda za 1.500.000 kruna, 2.753 teladi za 123.700 kruna, 454 konja za 181.600 kruna, 101 ovca za 1.000 kruna, te 14.937 svinja za 1.093.700 kruna. Naručeno je mnogo velikih bijelih »Peking« paketa, te je uspjeh vrlo povoljan. Poljara u gradu ima četiri: trojica u samom gradu, a jedan u Bregima. Paša je za marvu otvorena u šumi Lešče, u starijoj odrasloj šumi na površini cca 50 jutara. Pastiri su postavljeni: jedan za dvije ili tri ulice. Svilogojstvo nažalost ne napreduje, već nasuprot u gradu opada. Grad s predgrađem Bregi ima samo pet gajača, koji su zajedno proizveli svega 41,8 galeta (klupaka), dok je porast u koprivničkom kotaru vrlo velik. Područje Kraljevske kotarske oblasti u Koprivnici imalo je 230 gajača, a proizvedeno je 3.103 galeta svile. U svrhu unapređivanja svilogojstva razdijeljeno je 1.500 komada dudovih stabljika«.

Kao primjer združne organiziranosti s početka stoljeća u Podravini, navest ćemo nešto više podataka o djelovanju i načinu rada Hrvatske seljačke zadruge u **Hlebinama** (o počecima koje se sačuvala razmjerno potpunija arhivska građa). Već smo spomenuli da je Hrvatska seljačka zadruga u Hlebinama svoju »ustavnu skupštinu« održala 20. kolovoza 1903. godine, kada se 24 seljana skupilo u kući Mije Gažija, te prihvatilo prva Pravila Zadruge i izabralo prvo rukovodstvo.

PRAVILA

HRVATSKE SELJAČKE

gospodarske udruge

U
HLEBINAMA.

Tisak M. Neugebauer-a u Koprivnici.
1906.

Naslovna stranica Pravila Hrvatske seljačke gospodarske udruge u Hlebinama iz 1906. godine

O tome evo i citata iz sačuvanog zapisnika s osnivačke skupštine: »U smislu paragrafa 32, 38, 40 i 66 Pravilnika izabiru se za predsjednika Matija Galović (mjesni župnik), za zamjenika Josip Golub (mjesni učitelj), u Ravnateljstvo Đuro Bardek, Franjo Dolenc, i Đuro Posavec, u Nadzorni odbor Jakob Janeš, Florijan Dolenc, Martin Nebjsić, Andro Posavec i Bartol Gabaj, za blagajnika Šimun Međimorec, a u Obranički sud Pavao Gaži, Filip Dolenc, Tomo Generalić, Đuro Mraz i Blaž Gaži«.

Već 1906. godine Hrvatska seljačka zadruga iz Hlebin tiskala je svoja Pravila u koprivničkoj tiskari Milana Neugebauer-a, a u njima se ova zadružna organizacija sada naziva Hrvatska seljačka gospodarska udruga, mijenjajući kasnije još dva puta svoje ime. U spomenutim Pravilima, kakva su po sadržaju u pravilu imale i druge zadruge na području Podravine, razrađuju se ciljevi rada, članstvo, upravni organi, prihodi i rashodi, obveze i prava članova i druge statutarne odredbe. Već iz drugoga paragrafa ovih Pravila vidljivo je da je osnovni cilj zadruge bilo efikasnije posredništvo između seljaka i tržišta (u oba smjera), čime se bitno utjecalo na razinu

organiziranosti i na unapređivanje poljoprivredne proizvodnje i mijenjanje odnosa na selu. Taj drugi paragraf glasi: »Svrha zadruge: a) providiti kako članove tako i nečlanove jeftinom i vrstnom kućanskom i gospodarskom robom, kao i raznovrstnim surovinama, b) plodine gospodarskog proizvoda prodati i unovčiti. U tu svrhu imat će zadruga svoja skladišta«.

Član zadruge mogao je postati svaki zainteresirani seljak. U trećem paragrafu o tome piše i ovo: »Svaki, koji hoće, može udruzi pristupiti, ako se najavi upravitelju, te ga ravnateljstvo primi. Pristupiti tako mogu osobe punoljetne i koje po zakonu mogu svojom imovinom raspolagati«. Paragraf šesti: »Svaki član dužan je: a) obvezati se na uplatu barem jednoga poslovnoga dijela i uplatu točno obaviti; b) preuzeti jamstvo za sveukupne obveze udruge od trostrukog dijela iznosa svojih uloga; c) na pojedinu narudžbu, robu preuzeti i gotovinu platiti; d) svoje potrebe iz skladišta udruge namiriti, jer inače gubi svako pravo na uplaćeni poslovni dio«.

Sredstva zadruge formirala su se iz više izvora: iz upisne članarine, zatim iz poslovnih dionica (dakle, udruga je bila konstituirana u osnovi kao dioničarsko društvo), zajmova i iz pričuvne zaklade. Hlebinska zadruga imala je i slijedeće upravljajuće organe: ravnateljstvo, nadzorni odbor, obranički sud i glavnu skupštinu svih zadržugara. Dakako, najviši organ bila je skupština, koja je zasjedala najmanje jednom godišnje i kojoj su račun polagali svi drugi organi zadruge. Ravnateljstvo je bilo glavni operativni (izvršni) organ zadruge, čije su se sjednice održavale vrlo često i na kojima je počesto na dnevnom redu bila i krizna poslovna i organizacijska problematika, kao i velik broj konkretnih zahtjeva i pitanja (članova). O takvom konkretnom djelovanju hlebinske zadruge (uglavnom kroz zapisnike ravnateljstva), očuvana je do danas dosta obilna dokumentacija (zahvaljujući ponajprije brizi Ivana Pakasina).

Djelovanje hlebinske zadruge do prvoga svjetskoga rata bilo je razmjerno vrlo uspješno i razgranato. To se u prvom redu očitovalo u povećanoj dobavi i prodaji razne (manufakturno-industrijske) robe za potrebe poljoprivrednika, ali isto tako i u otkupu sve većih količina ratarskih i stočarskih proizvoda od članova i nečlanova (pa čak i proizvoda kućne radinosti, ljekovitog bilja i sličnih produkata poljoprivrede i sela). U zapisnicima Ravnateljstva iz toga doba, nalazimo mnogo primjera rješavanja molbi zadržugara za dodjeljivanje zajmova za kupnju oranica, stoke, gospodarskih zgrada, poljoprivredne opreme, pa i kuća, ili pak za vraćanje dugova. Godine 1904. hlebinska udruga ima 59 članova, a ukupni godišnji promet iznosio je 17.804 kruna, što je u ono vrijeme iz vidokrug-a podravskog sela bio golem novac. Članovima je izdano zajmova u visini od 15.970 kruna, a u tu svrhu udruga je podigla zajam kod Hrvatske poljodjelske banke u Zagrebu u visini od 15.000 kruna.

Već u to doba hlebinska je zadruga uspostavila suradnju s nizom ustanova, drugim zadržugama i firmama širom tadašnje dvojne monarhije. Tako je, primjerice, glavna skupština udruge održana 17. veljače 1907. godine zaključila da se posredstvom Hrvatske poljodjelske banke iz Zagreba kupi trijer za sortiranje sjemena žitarica, a uz to tada je već uvelike zajedničkim financijskim snagama nabavljena i rasna rasplodna stoka (i od stranih dobavljača). Hlebinska je zadruga surađivala i s Kraljevskim gospodarskim učilištem u Križevcima, po-

Povelja o članstvu u Hrvatsko-slavonskom gospodarskom društvu u Zagrebu bilježnika Ljudevita Vrančića iz Ludbrega 1868. godine

gotovo na planu unapređivanja stočarstva i voćarstva (postoje, među ostalim, očuvani dokumenti koji govore o isporuci kvalitetnih sadnica voća iz Križevaca u Hlebine).

U tom uspješnom razdoblju djelovanja hlebinske zadruge, sastav upravnih organa do prvoga svjetskoga rata nije se bitnije mijenjao, a sve više seljaka (domaćinstava) pristajalo je uz zadrudni pokret. Spomenimo ovdje da je predsjednikom hlebinske zadruge sve do 1908. bio Matija Galović, a 8. ožujka 1908. zadrugari su na tu funkciju izabrali Franju Dolencu. Već 24. siječnja 1909. za predsjednika je izabran Dragutin Kolarek, a na skupštini zadrugara od 19. studenoga 1911. predsjednikom postaje Bartol Gabaj. Hlebinska seljačka zadruga u tom je razdoblju doista odigrala ključnu ulogu na mjenjanju i unapređivanju autarkične poljoprivredne proizvodnje u ovom naselju i hlebinskoj Podravini.

Radi boljeg razumijevanja funkcioniranja podravskog zadrugarstva do prvoga svjetskoga rata (a slično je bilo i u međuratnom razdoblju), ovdje bi bilo korisno navesti i nekoliko podataka o Pravilima Hrvatske seljačke zadruge u Koprivničkom Ivancu. Kao što smo spomenuli ova je zadruga osnovana na »ustanovnoj skupštini zadrugara« 29. lipnja 1913. godine, te je odmah pristupila u članstvo Središnjeg saveza hrvatskih seljačkih zadruga u Zagrebu, a pod okriljem Hrvatske poljodjelske banke. Pravila ivanečke zadruge potvrđena su 11. lipnja 1914. godine, a dijelila su se na 12 glava i 72 paragrafa. Spomenut ćemo neke najvažnije odredbe.

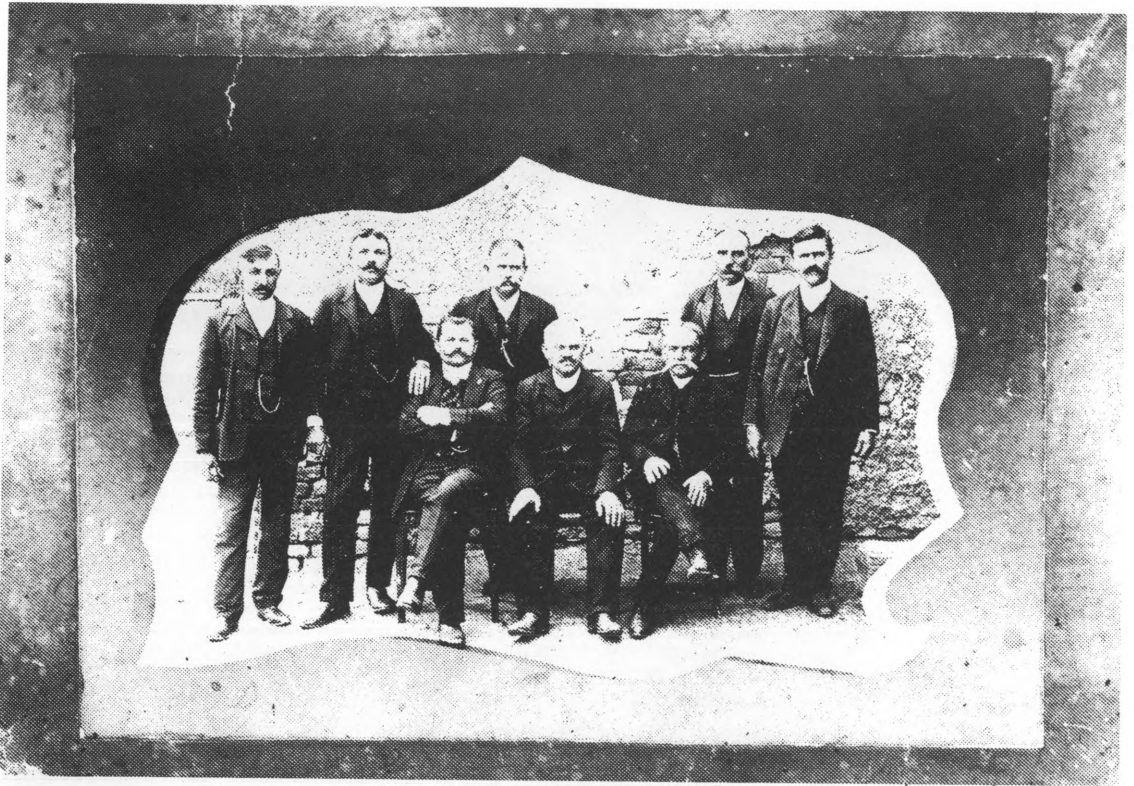
U prvom paragrafu se, među ostalim, ističe da je sjeđšte zadruge u Ivancu, ali da ona obuhvaća svojim članstvom i djelovanjem i sela Cenkovec, Goričko, Kunovec, Botinovec i Pustakovec. Najvažniji paragraf pravila govori o zadacima i ciljevima zadruge: »Zadatak je zadruge da na temelju uzajamnosti i samopotpore pomaže svoje zadrugare u njihovim gospodarskim potre-

bama, da ih upućuje na pošteno i uredno življenje, te da u njima budi svijest za štednju. Prema tome zadatku bit će u čitavom uređenju i poslovanju zadruge mjerodavno: ne težnja za dobitkom, već dizanje gospodarski slabih, a kraj nastojanja da se članovima poboljšaju imućtvne okolnosti, treba u obzir uzeti duševno i čudoredno unapređivanje njihovo. Polazeći od toga stajališta, imade se djelatnost zadruge u ispunjavanju njezinih zadataka protegnuti na ove točke: a) nabavljati i davati zadrugarima jeftine zajmove za gospodarske potrebe, b) primiti od zadrugara i nezadrugara novčane uloške na štednju, c) uzimati novce u zajam, d) pomagati uputom, po mogućnosti i novcem, da se u području ove zadruge osnivaju druge zadruge u razne privredne svrhe, e) nabavljati i održavati strojeve, oruđe i druge gospodarske predmete na zajednički račun i prepuštati ih članovima na uporabu uz platež primjerne uporabnine, f) poduzimati nužne mjere za očuvanje zemljišnog posjeda u obiteljima svojih članova, a ukoliko to više ne bi bilo moguće, nastojati da se zapriječi cijepanje i prodavanje zemljišta u bez cijenu, g) sprečavati lihvarsko iscrpljivanje svake vrste (lihvu novcem, robom, zemljištem itd.), odstranjivati možda vladajuće zloporabe, štetne navike, kao nerazuman način života, pijanstvo, rasipnost, parbovanje i drugo, h) širiti gospodarske nauke održavanjem predavanja i izlaganja važnijih iskustava kao i dogovaranjem i zaključivanjem glede gospodarskih mjera za poboljšanje odnosa članova. Zadruga će nadalje za svoje članove posredovati: 1. Nabavku gospodarskih potrepština, 2. Prodaju njihovih proizvoda, 3. Omogućiti svojim članovima da njezinom pomoći kupuju zemljišta, a samo u slučaju ako to ne bi bilo moguće izravno provesti, smije zadruga kupovati zemljišta i prodavati ih svojim članovima«. Ova napredno koncipirana pravila potvrdila je Kraljevska kotarska oblast u Ludbregu, travnja 1915. godine.

3. MEĐURATNO PODRAVSKO ZADRUGARSTVO

U razdoblju između dvaju svjetskih ratova, Podravina je doživjela zaostajanje u svakom pogledu: gospodarskom i društvenom. U privredno našega kraja nije se gotovo ništa ulagalo, igrom krupnog kapitala ukinute su najveće tvornice u Koprivnici (1937), dolazi do negativne difrencijacije na selu i zaduživanja seljaka, pa čak i početni procesi urbanizacije stagniraju (grad Koprivnica broji 1931. manje stanovnika nego 1921. godine!). Ipak, u klimi zapostavljanja i zapuštanja podravskog sela i poljoprivrede, međuratno razdoblje donosi sa sobom određen (pogotovo kvantitativni) napredak zadrudnoga pokreta – što je život na selu barem donekle činilo organiziranijim, sadržajnijim i snošljivijim.

Nakon prvog svjetskoga rata zadrudni pokret se koheziono uspješnije organizira i na nacionalnom širem planu. Već u prosincu 1918. u Zagrebu je osnovan Središnji savez hrvatskih seljačkih zadruga, kojemu je kasnije i u Podravini pripadalo najviše zadrudnih jedinica. Zadrudni pokret međuratnog razdoblja na tlu Hrvatske, pa tako i u Podravini, inače je organiziran vrlo šaroliko, s nizom inicijativa i usmjerenja. Ovdje ćemo navesti samo neke glavne zadrudne saveze i središnje organizacije, čija brojnost već sama po sebi govori o specifičnosti svoga vremena. Najbrojnije su bile tzv. hrvatske seljačke zadruge, kojih je u Hrvatskoj (bez Dalmacije i Istre) 1919. godine bilo 241, a kasnije se taj broj kretao između 300 i 350; zatim, tu su tzv. gospodarske zadruge

Članovi Ravnateljstva Hrvatske seljačke zadruge u Hlebinama iz 1910. godine

koje su pripadale Hrvatsko-slavonskom gospodarskom društvu u Zagrebu i Osijeku (koje je, doduše, likvidirano 1925. i 1926., ali je već 1928. osnovano Hrvatsko gospodarsko društvo kao središnja zadruga u Zagrebu) – takvih zadruga u Hrvatskoj bilo je jedno vrijeme čak i više od 400, od kojih neke dakako i u Podravini, pogotovo ludbreškoj; djelovale su i tzv. zadruge Zadrugne zveze iz Ljubljane – u Hrvatskoj ih je 1924. bilo 40, a 1930. već 125 s tendencijom porasta; tzv. srpske zemljoradničke zadruge, kojih je u Hrvatskoj bilo i više od 400, a u Zagrebu je osnovan Savez srpskih zemljoradničkih zadruga; nakon 1927. javljaju se i tzv. zadruge za poljoprivredni kredit – 1938. bilo ih je već 219 u cijeloj Hrvatskoj; u toku ili nakon svjetske ekonomske krize počinju se osnivati i tzv. specijalizirane zadruge (za pojedine vrste poljoprivredne proizvodnje), koje u određenom smislu upravo u Podravini imaju dugu tradiciju (primjerice, marvogojske udruge) – tako se osnivaju razne mljekarske zadruge, stočarske udruge, svinjogojske zadruge, peradarske zadruge, žitarske zadruge, zadruge naprednih lihvara, zadruge za (interno) osiguranje stoke, itd., a od 1935. godine organiziraju se širom Hrvatske i tzv. hrvatske privredne zadruge i zadruge Gospodarske sloge (itd.).

U međuratnom razdoblju praktički u Podravini i nije bilo većeg naselja koje nije imalo neku od spomenutih vrsta zadrughnih organizacija. Sve ove zadruge u pravilu su bile učlanjene u svoje saveze, najčešće sa sjedištem u Zagrebu ili Ljubljani. U nekim većim podravskim naseljima djelovalo je usporedo (ili u valovima) i po nekoliko zadrughnih organizacija, kojima još valja dodati zapaženu djelatnost usitnjenih i mnogobrojnih štedionica i vjeresijskih zadruga (organiziranih na sličan način i uz slične ciljeve rada). U najvećem broju u Podravini bile su organizirane hrvatske seljačke zadruge (što je bilo i u vezi čvrstog uporišta Hrvatske seljačke stranke u našem kraju), zatim je bilo podosta srpskih zemljoradničkih zadruga (uglavnom u selima Bilogore i Kalnika), a djelovale su i specijalizirane zadruge – poput zadruga za osiguranje stoke, marvogojske udruge, zadruge naprednih livadara, vjeresijske zadruge, zadruge ili povjereništva Gospodarske sloge, itd. Najagilnija središta zadrughnoga pokreta u Podravini i u međuratnom razdoblju nalazila su se u: Martijancu, Ludbregu, Malom Bukovcu, Velikom Bukovcu, Kuzmićcu, Legradu, Drnju, Torčecu, Sigecu, Hlebinama, Gotalovu, Goli, Koprivničkom Ivancu, Koprivničkim Bregima, Novigradu Podravskom, Virju, Molvama, Miholjancu, Đurđevcu, Zda-

li, Kloštru Podravskom, Kalinovcu, Sesvetama Podravskim, Ferdinandovcu, Pitomači i Starom Gracu. Bila je to razmjerno solidna organizacijska podloga za daljnje unapređivanje poljoprivrede, osobito stočarstva, tako da je Podravina i dalje učvršćivala svoj primat kao regija s najkvalitetnijom rasplodnom stokom i materijalom u zemlji. Dakako, usporedo su se na podravskom selu odvijali i brojni negativni socijalno-gospodarski procesi, koji su bitno umanjivali pozitivne efekte pokreta zadrugara.

S obzirom da ovdje nismo u mogućnosti temeljito analizirati razvoj zadrugnih organizacija u Podravini međuratnoga razdoblja (a s tim u vezi još valja napraviti i opsežna istraživanja), iznijet ćemo samo neke karakteristične primjere djelovanja zadrugnih jedinica u nekim većim naseljima. Hrvatska seljačka zadruga u **Virju** djelovala je uglavnom uspješno u cijelom međuratnom razdoblju, a u ovom velikom naselju osnovano je u to doba još nekoliko zadrugnih organizacija: Margvogjska udruga (osnovana još 1910, koja je osobito pomagala sistematski rad na selekciji matičnog stada krava), zatim Zadruga naprednih livadara, pa Zadruga za osiguranje stoke (koja je zapravo djelovala kao pripomoćno osiguravajuće društvo udruženih seljaka-dioničara), te Virjanska vjeresijska zadruga (koja je u osnovi djelovala kao štedionica). U to doba upravo Virje, kao »najveće selo« u Hrvatskoj, bilo je poznato kao jedno od najagilnijih zadrugnih središta. Među ostalim, o tome govori i činjenica da je upravo u Virju 7. i 8. rujna 1940. godine održana glavna skupština Središnjeg saveza hrvatskih seljačkih zadruga iz Zagreba.

U **Đurđevcu** je također djelovalo nekoliko zadrugnih organizacija: Hrvatska seljačka zadruga, Zadruga za osiguranje stoke, Margvogjska udruga i druge. Ovdje je posebno zapaženu djelatnost razvila Zadruga naprednih livadara, koja je osnovana 1929. godine (otuda tradicija proizvodnje razne sjemenske robe, koja se održala do danas), pa je u Đurđevcu 1934. godine preneseno i sjedište Saveza livadarskih zadruga Hrvatske (to sjedište najprije je bilo u Križevcima, a potom u Zagrebu). Bilo je to, bez sumnje, veliko priznanje podravskom zadrugnom pokretu, ali i snažan poticaj za proizvodnju razne sjemenske robe u ovom dijelu Podravine. Savez je, pored svojih organizacijskih poslova, obavljao i organizirao za pojedine zadruge i poslove dorade sjemena – čišćenje i pakiranje u vlastitoj čistionici, a bavio se dakako i organiziranjem plasmana sjemena na domaće i inostrano tržište. Godine 1938. Savez livadarskih zadruga Hrvatske ostvario je vlastiti promet od 39,1 milijun dinara (što je bilo čak četiri puta više nego u 1930. godini).

Hrvatska seljačka zadruga u **Hlebinama** (osnovana još 1903) nastavlja rad i u međuratnom razdoblju, iako je povremeno zapadala i u značajne poslovne krize (pogotovo u doba svjetske ekonomske krize). Pred drugi svjetski rat ova zadruga okuplja više od 150 članova, a u selu djeluje i Vjeresijska zadruga za osiguranje stoke. Prema zapisima Nikole Peršića (koji je 1938. objavio ekonomsko-geografsku studiju o Hlebinama), u to doba su Hlebinci, među ostalim, godišnje izvezli oko tisuću svinja, oko 2.100 mtc pšenice, oko 10.000 mtc kukuruza, a oko 200.000 litara mlijeka preradili u maslac i

K R A V A										Fotografije		Opis		Zabov. stari		Zabov. stari																																																			
Broj matične knjige	Broj porodne knjige	Ime i opis krave	matični broj	potiče	pristupnost	matični broj	matični broj	matični broj	matični broj	god.	broj	u godini	u godini	u godini	u godini	u godini	u godini																																																		
			ni matični	godina mjesece i dan	post. br. i ime istoga	pristupnost, kod	matični broj	matični broj	matični broj																																																										
1	197	Muca zutoasto bilo carano 218 cm duga 153 u visini na 2. godinu života vjerovatno rod jara, las boje iše 9. studenog 1907.		Čudani 1907. u. Obadobro od čamporbornice. u. Obadobro	1908. 12. 15. 1910 1909. 1. 15. 1911 1910. 2. 15. 1912 1911. 3. 15. 1913 1912. 4. 15. 1914 1913. 5. 15. 1915 1914. 6. 15. 1916 1915. 7. 15. 1917 1916. 8. 15. 1918 1917. 9. 15. 1919 1918. 10. 15. 1920 1919. 11. 15. 1921 1920. 12. 15. 1922 1921. 1. 15. 1923 1922. 2. 15. 1924 1923. 3. 15. 1925 1924. 4. 15. 1926 1925. 5. 15. 1927 1926. 6. 15. 1928 1927. 7. 15. 1929 1928. 8. 15. 1930 1929. 9. 15. 1931 1930. 10. 15. 1932 1931. 11. 15. 1933 1932. 12. 15. 1934 1933. 1. 15. 1935 1934. 2. 15. 1936 1935. 3. 15. 1937 1936. 4. 15. 1938 1937. 5. 15. 1939 1938. 6. 15. 1940 1939. 7. 15. 1941 1940. 8. 15. 1942 1941. 9. 15. 1943 1942. 10. 15. 1944 1943. 11. 15. 1945 1944. 12. 15. 1946 1945. 1. 15. 1947 1946. 2. 15. 1948 1947. 3. 15. 1949 1948. 4. 15. 1950 1949. 5. 15. 1951 1950. 6. 15. 1952 1951. 7. 15. 1953 1952. 8. 15. 1954 1953. 9. 15. 1955 1954. 10. 15. 1956 1955. 11. 15. 1957 1956. 12. 15. 1958 1957. 1. 15. 1959 1958. 2. 15. 1960 1959. 3. 15. 1961 1960. 4. 15. 1962 1961. 5. 15. 1963 1962. 6. 15. 1964 1963. 7. 15. 1965 1964. 8. 15. 1966 1965. 9. 15. 1967 1966. 10. 15. 1968 1967. 11. 15. 1969 1968. 12. 15. 1970 1969. 1. 15. 1971 1970. 2. 15. 1972 1971. 3. 15. 1973 1972. 4. 15. 1974 1973. 5. 15. 1975 1974. 6. 15. 1976 1975. 7. 15. 1977 1976. 8. 15. 1978 1977. 9. 15. 1979 1978. 10. 15. 1980 1979. 11. 15. 1981 1980. 12. 15. 1982 1981. 1. 15. 1983 1982. 2. 15. 1984 1983. 3. 15. 1985 1984. 4. 15. 1986 1985. 5. 15. 1987 1986. 6. 15. 1988 1987. 7. 15. 1989 1988. 8. 15. 1990 1989. 9. 15. 1991 1990. 10. 15. 1992 1991. 11. 15. 1993 1992. 12. 15. 1994 1993. 1. 15. 1995 1994. 2. 15. 1996 1995. 3. 15. 1997 1996. 4. 15. 1998 1997. 5. 15. 1999 1998. 6. 15. 2000 1999. 7. 15. 2001 2000. 8. 15. 2002 2001. 9. 15. 2003 2002. 10. 15. 2004 2003. 11. 15. 2005 2004. 12. 15. 2006 2005. 1. 15. 2007 2006. 2. 15. 2008 2007. 3. 15. 2009 2008. 4. 15. 2010 2009. 5. 15. 2011 2010. 6. 15. 2012 2011. 7. 15. 2013 2012. 8. 15. 2014 2013. 9. 15. 2015 2014. 10. 15. 2016 2015. 11. 15. 2017 2016. 12. 15. 2018 2017. 1. 15. 2019 2018. 2. 15. 2020 2019. 3. 15. 2021 2020. 4. 15. 2022 2021. 5. 15. 2023 2022. 6. 15. 2024 2023. 7. 15. 2025 2024. 8. 15. 2026 2025. 9. 15. 2027 2026. 10. 15. 2028 2027. 11. 15. 2029 2028. 12. 15. 2030	1908	1910	1912	1914	1916	1918	1920	1922	1924	1926	1928	1930	1932	1934	1936	1938	1940	1942	1944	1946	1948	1950	1952	1954	1956	1958	1960	1962	1964	1966	1968	1970	1972	1974	1976	1978	1980	1982	1984	1986	1988	1990	1992	1994	1996	1998	2000	2002	2004	2006	2008	2010	2012	2014	2016	2018	2020	2022	2024	2026	2028	2030

Selekcija krava u Đurđevcu počela se voditi od 1908. godine: pod brojem 1 zapisana je krava Muca, vlasništvo Tome Jalzabetića

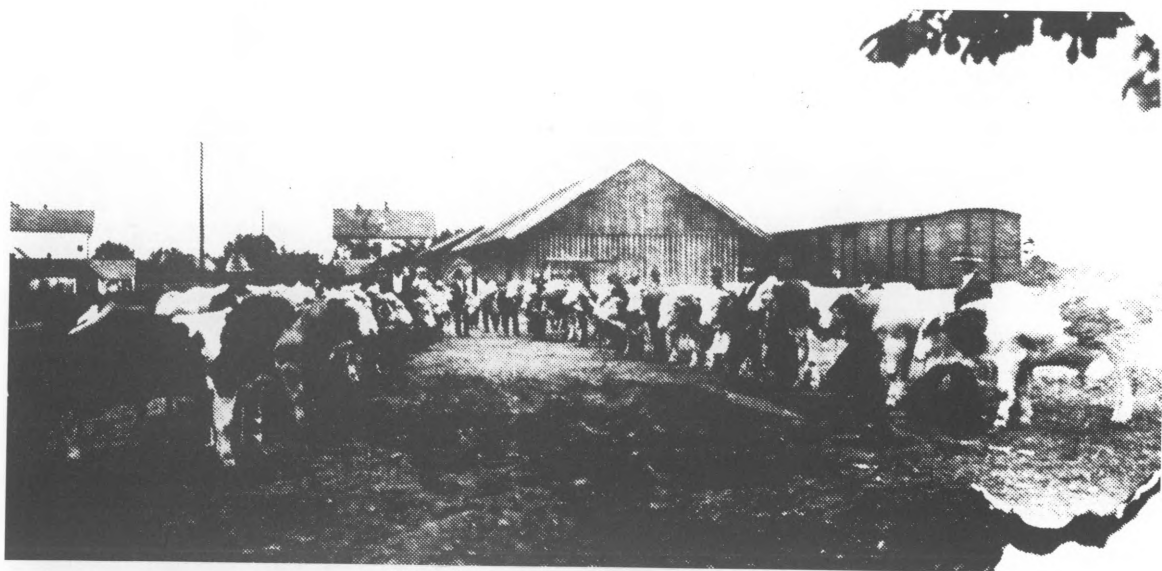
vrhnje i prodali ga na tržištu. Važnu ulogu u dohotku sela imali su i proizvođači kućne radinosti, osobito brojnih tkalja i tkalaca.

Jedna od najstarijih Hrvatskih seljačkih zadruga, ona u **Novigradu Podravskom** (osnovana još 1901), uspješno je djelovala i nakon prvoga svjetskoga rata. Primjerice, 1930. godine u nju je bilo učlanjeno čak 275 članova, a 1932. njezin čisti financijski dobitak iznosio je 126.565 dinara. Zadruga se isticala i organiziranjem raznih obrazovnih akcija za poljoprivrednike, usko surađujući s križevačkim i zagrebačkim poljoprivrednim, veterinarskim i šumarskim ustanovama. Već 1920. godine, na primjer, održana je zimska poljoprivredna škola, a predavanja je u prosjeku slušalo oko 200 poljoprivrednika. U selu su bile osobito aktivne i neke vjeresijske ustanove, te specijalizirane zadružne organizacije. Za razvoj voćarstva u ovom dijelu Podravine od osobitog značenja bilo je otvaranje poznatog rasadnika kod Novigrada Podravskog 1931. godine. Iz obimne dokumentacije o novigradskom zadrugarstvu, možda je ovdje vrijedno zabilježiti da su predratni predsjednici tamošnje Hrvatske seljačke zadruge bili: Mijo Talan, Ivan Cirkvenec, Franjo Vrtar, Martin Horvatić, Mijo Barunđek, Antun Šajnović, Petar Grahovac i Ivan Trnski.

Zadrugarstvo u **Đelekovcu** nastavlja međuratno djelovanje preko Hrvatske seljačke zadruge, a mještani imaju i svoju internu vjeresijsku zadrugu za osiguranje stoke. Hrvatska seljačka zadruga osnovana je razmjerno kasno (1937), ali je zadružna aktivnost bila uglavnom realizirana preko agilne Hrvatske marvogojske udruge. Godine 1939. u Đelekovcu se osniva i Seljačka zadruga za nabavke, prodaju i preradu s ograničenim jamstvom, tako da se zadružni pokret u ovom naselju

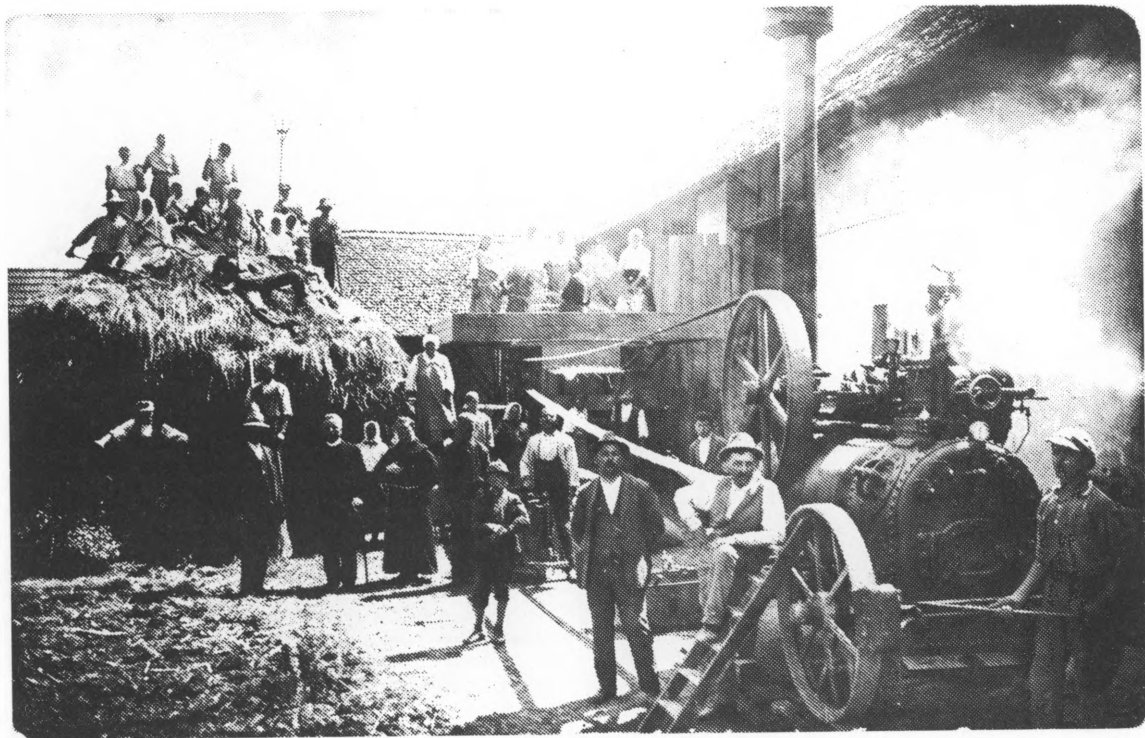
pred drugi svjetski rat intenzivirao. Hrvatska seljačka zadruga u **Koprivničkom Ivancu** obnovila je svoje djelovanje odmah 1919, a prva izvanredna glavna godišnja skupština zadrugara održana je 15. veljače 1920. godine, kada je za predsjednika izabran mjesni župnik Franjo Brdarić. Otada se uvelike obnavlja članstvo i proširuje djelatnost, koja se pogotovo odnosi na unapređivanje stočarstva, na zajedničku nabavku nekih poljoprivrednih strojeva, te na poslove štednje i kreditiranja, te plasmana. Od 1932. do 1941. u Koprivničkom Ivancu djelovala je i vrlo aktivna Marvogojska hrvatska udruga, koja je imala bitan utjecaj u uvođenju produktivnijih pasmina goveda, konja i osobito svinja (s početkom selekcijske službe). Slična, Hrvatska marvogojska udruga, u međuratnom razdoblju djelovala je i u **Koprivničkim Bregima**, a uz izravnu pomoć uprave grada Koprivnice.

U **Velikom Bukovcu** nastavlja u međuratnom razdoblju djelovati razvijen zadružni pokret, nastavljajući tako tradiciju s početka stoljeća (i uz izravno sudjelovanje velikobukovečkog vlastelinstva grofova Drašković). U ovom mjestu djelovala je Hrvatska seljačka zadruga, te Gospodarska seljačka udruga, dok ima i nekih drugih zadružnih inicijativa (pogotovo na solidarnom osiguranju stoke). U ove zadružne organizacije bio je uključen i velik broj domaćinstava iz okolnih sela, pogotovo Maloga Bukovca. U **Ludbregu** tradicionalno je najaktivnije Gospodarsko društvo kao zadruga. Daka, u ovom kotarskom središtu djeluju i druge zadružne organizacije, poput Vjeresijske zadruge, te dvije dioničke štedionice koje su imale utjecaja na razvoj agrara. Ovdje još valja spomenuti razgranatu djelatnost Hrvatskih marvogojskih udruge u **Goli, Gotalovu i Pete-**

Otkup bikova u Hrvatskoj seljačkoj zadruzi u Virju 1931. godine

Zadrugari u Hlebinama nabavili su vršalicu: 1925. godine

rancu, te niz drugih zadružnih organizacija u drugim naseljima Podravine.

Prikaz međuratnog razvoja podravskog zadrugarstva valjalo bi zaključiti jednim citatom iz Kataloga gospodarsko-kulturne izložbe, koja je s velim uspjehom održana u Koprivnici od 27. rujna do 2. listopada 1929. godine, a prezentirala je praktički cjelokupno gospodarstvo koprivničke Podravine, s naglaskom na agrar i obrt. U tom katalogu čitamo i ovo: »U koprivničkom srezu postoji šest marvogojskih udruga za uzgoj čiste simentalke pasmine stoke, i to u Goli, Hlebinama, Koprivničkim Bregima, Novigradu Podravskom, Peterancu i u Gotalovu. Ove udruge vrlo dobro rade, tako da se godišnje od istih otkupi za druge naše krajeve i oblasti 400 do 500 komada bikova u rasplodne svrhe, a da se o rasplodnim junicama i kravama i ne govori. Uz ove udruge postoji u srezu pet Hrvatskih seljačkih zadruga i to u Goli, Hlebinama, Novigradu Podravskom, Peterancu i Koprivničkim Bregima, pak se može reći da su i one postigle veliki uspjeh, kada pojedinačno prave bruto promet u svojim selima i do visine od 5 do 6 milijuna dinara. Zadružna svijest koprivničkog poljoprivrednika je dosta jaka i naginje zadrugama, no osnivanje zadruga otežava pomanjkanje snažnije organizacije. »Ipak, slijedećih godina, a pogotovo pred drugi svjetski rat, broj zadruga u Podravini višestruko se povećao.

4. USPON I REORGANIZACIJA ZADRUGARSTVA NAKON 1945. GODINE

Većina zadruga djelovala je u toku drugoga svjetskoga rata tek djelomično, a dobar dio je u cijelosti obustavio rad, pogotovo nakon 1942. godine. Zadrugarstvo je i u Podravini nakon 1945. godine doživjelo pravi preporod – i po velikom broju zadruga, kao i po obujmu djelovanja i raznovrsnosti akcija. Međutim, poslijeratno podravsko zadrugarstvo razvijalo se u posve novim društveno-ekonomskim uvjetima, te je prošlo razvojni put koji je usko povezan s vođenjem ukupne agrarne politike u našoj zemlji. Ukoliko bismo u grubim crtama željeli periodizirati poslijeratni razvoj zadrugarstva u Podravini, onda bismo mogli naznačiti tri osnovne razvojne etape: 1. Razdoblje administrativno-centralističkog upravljanja uz djelovanje seljačkih radnih zadruga i kolektivizacije (do oko 1953), 2. Razdoblje djelovanja općih poljoprivrednih zadruga i njihovih saveza u klasičnom smislu (od 1945. do oko 1964), 3. Razdoblje integracijskih procesa i objedinjavanje poljoprivrednih djelatnosti (taj je proces uglavnom završen 1972. uključivanjem najvećeg broja poljoprivrednih zadruga u sastav »Podravke«).

U ovako kratkom članku o razvoju podravskog zadrugarstva nemoguće je elaborirati niti manji dio do-

ista obimne građe o razvoju ove važne djelatnosti, a pogotovo nije moguće izvršiti valjanu društvenu i ekonomsku valorizaciju. Javno je da se podravsko zadrugarstvo nije moglo razvijati izvan datih okvira ukupnog razvoja našega društva, pa su i efekti bili u skladu s tim mogućnostima. Naime, poznato je da je politika prema poljoprivredi i odnosima na selu u zadnjih četrdesetak godina imala više negativnih nego li uspješnih poena, što se pogotovo odnosi na negativne posljedice kolektivizacije (seljačke radne zadruge), neuspješnog vođenja nekoliko »zelenih planova«, neprimjerenog odnosa prema ograničavanju veličine seljačkog posjeda, nekonsekventnost i nestimulativnost u politici cijena, ograničavanje mogućnosti društveno-političkih oblika samoorganiziranja poljoprivrednika i slično. Sve je to, dakako, imalo odraza i u zadrugnom pokretu Podravine. Ovdje ćemo iznijeti tek neke od razvojnih podataka (pogotovo na primjeru Hlebina i Đelekovca), te razjasniti procese integracije – prvenstveno na području općine Koprivnica.

Poljoprivredne zadruge općega tipa (koje su se prvenstveno bavile trgovačkim posredništvom između sela i industrije) nastavljaju svoje djelovanje ili se osnivaju u većini podravskih naselja odmah od 1945. godine, prilagođavajući se novim propisima i mogućnostima poslovanja u okvirima socijalističkog društva. Uskoro zatim dolazi i do osnivanja (od 1947) seljačkih radnih zadruga na osnovama provođenja kolektivizacije po uzoru na sovjetski sistem. U ovom procesu od važnosti je bio Zakon o agrarnoj reformi (od 25. kolovoza 1945), kojim je radikalno završen proces raspodjele zemlje stvarnim uživaocima. Uz ranije provedene oblike agrarne reforme, to je svelo zemljišne površine u dru-

štvenom vlasništvu u Podravini na svega oko sedam posto – pa je time početni fond oranica za formiranje seljačkih radnih zadruga bio bitno umanjen. Osnivanje seljačkih radnih zadruga oslanjalo se uglavnom na ranije posjede seoskih zemljišnih zajednica, kao i na ostatke plemićkih imanja, dok je uklanjanje površina koje su sobom unijeli zadrugari teklo sporo i nije imalo većeg značenja (udruživali su se mahom seoski »proletari«, dakle maloposjednici). U takvim uvjetima, procesi kolektivizacije, koji su i u Podravini provedeni od 1947. do zaključno 1953. godine, nisu u našem kraju imali tako negativan utjecaj na razvoj poljoprivrede kao u nekim drugim (agrarnim) područjima zemlje.

U razdoblju od 1945. do 1950. godine praktički su svoje zadruge (bilo opće, seljačke radne ili specijalizirane) organizirala sva veća naselja u Podravini. Kako je taj proces transformacije tekao, mogu vrlo ilustrativno poslužiti primjeri Hlebina i Đelekovca. Osnivačka skupština Nabavno-prodajne zadruge s.o.j. (s ograničenim jamstvom) u **Hlebinama** održana je u prostorijama Mjesnog narodnog odbora Hlebine već 9. prosinca 1945. godine, koja je prihvatila Pravila i izabrala organe zadruge (predsjednik skupštine bio je Ivan Kemić, a predsjednik upravnog odbora Matija Kelek). Upisnina za članove iznosila je tadašnjih 50 dinara, a zadruga se u početku zadužila kod nadležne banke (filijale Narodne banke u Koprivnici) sa 200.000 dinara, kako bi mogla obavljati svoju redovnu djelatnost – a to je bila doprema i raspodjela robe potrebne za osnovni život seoskom stanovništvu. Tako, primjerice, doznajemo iz jednog zapisnika sa sjednice upravnog odbora održanog 2. siječnja 1946. da je hlebinska zadruga od Kotarske zadruge (ili Kotarskog zadrugnog saveza iz Koprivnice)

Snimka sa prvim traktorom »Zadrugarom« koji je stigao u Đelekovec 1950. godine

Na ekonomiji Poljoprivredne zadruge Drnje 1960. godine

29. prosinca 1945. nabavila prvu količinu robe za mještane: tekstilne robe u vrijednosti 22.743 dinara, UNRA robe u vrijednosti 15.746 dinara, gume za potplate (cipele) za 2.019 i čokolade za 290 dinara. Poslije su stizale i veće pošiljke, a polagano se uhodavao i otkup poljoprivrednih proizvoda (uz mjere tzv. prisilnog otkupa za opskrbu gradova hranom). Iz zapisnika od 18. svibnja 1946. doznajemo da hlebinska zadruga ima aktivu od 118.863 dinara, te da je samo u razdoblju od 1. siječnja do 15. svibnja 1946. godine ostvarila promet od 513.319 dinara.

Prva redovna godišnja skupština održana je 26. svibnja 1946, a za predsjednika je ponovno izabran Matija Kelek (od jeseni 1947. tajnikom je postao kasniji dugogodišnji zadružni radnik Đuro Kanižanec). Od 7. svibnja 1948. predsjednikom je Ivan Krstitović, a na izvanrednoj godišnjoj skupštini od 5. rujna 1948. mijenja se naziv u Poljoprivredna zadruga s.o.j. Hlebina, te se odobrava fuzija s Kreditnom zadrugom Hlebina (koja je bila nastavak prijeratne Kreditne zadruge). Kraće vrijeme (od 12. rujna 1948) predsjednik zadruge bio je Đuro Kanižanec, zatim od 9. listopada 1948. Matija Kelek, a od 5. prosinca 1948. Ivan Međimorec. Na glavnoj godišnjoj skupštini 20. veljače 1949. raspravljalo se o izgradnji društvenog doma i mjesne električne centrale, te o početku rada mašinske poljoprivredne stanice. Tada je za predsjednika izabran Franjo Bardek. Zanimljivo je ovdje spomenuti da je za potrebe izgradnje društvenog

doma 1948. otkupljeno zemljište, te da su sagrađeni dijelom i temelji, ali dom (s galerijom) izgrađen je tek punih dvadeset godina kasnije (1968).

Tih dana i u Podravini dolazi do osnivanja seljačkih radnih zadruga, odnosno do (gotovo prisilne) kolektivizacije. Osnivačka skupština Seljačke radne zadruge »Ivan Šoštarić« u Hlebinama održana je u prostorijama škole 14. studenog 1948. godine u prisustvu 25 poljoprivrednika. Prihvaćena su pravila, a za prvu predsjednicu upravnog odbora izabrana je Kata Šoštarić. Uhodavanje i djelovanje ovakve zadruge, gdje su zadrugari udružili rad i sredstva (uključujući i zemljište), išlo je vrlo teško, ali se broj zadrugara ipak povećavao. Na početku učlanilo se 12 domaćinstava (sa 36 zadrugara), a poslovanje se odvijalo na 32 katastarska jutra koje su unijeli sami zadrugari i 53 jutra što je zadruga primila od Šumskog gospodarstva (ranije zemljište hlebinske Zemljišne zajednice). Krajem 1949. u hlebinskoj SRZ već se nalazilo 150 domaćinstava sa 393 zadrugara, raspolagalo se sa 821 jutrom zemljišta, 68 konja, 33 goveda, 60 svinja itd. Rad se organizirao po brigadama i grupama, ali uz velike teškoće prilagođavanja poljoprivrednika na nove organizacijske i društvene forme. Na skupštini održanoj 19. veljače 1950. za predsjednika je izabran Franjo Bardek, a 1949. i 1950. izgrađena je prva staja za tov 50 krava muzara, da bi na skupštini od 22. studenog 1952. bilo izabrano i vijeće proizvođača SRZ (na temeljima novih samoupravnih odnosa, koji su se

počeli uvoditi od 1950. godine). Već u 1952. i pogotovo u 1953. godini, opseg djelatnosti hlebinske SRZ uvelike se smanjio, što je bilo u skladu s općom politikom napuštanja kolektivizacije u poljoprivredi. Usprkos tomu zadruga potkraj 1953. još broji čak 230 članova. Na izvanrednoj skupštini 23. svibnja 1953. za predsjednika je izabran Ivan Pakasin (inače dugogodišnji i zaslužni zadržni radnik), a odluka o likvidaciji SRZ Hlebine donijeta je na izvanrednoj skupštini 26. prosinca 1953. uz prisustvo 69 članova. Osnovna sredstva i zemljište (oko 80 jutara, jer ostalo zemljište vraćeno je članovima) pripalo je u vlasništvo novoosnovanoga Poljoprivrednog dobra Hlebine (slična rješenja nađena su i u drugim podravskim naseljima u kojima su postojale veće površine društvenog zemljišta).

Dakle, na spomenutom zemljištu 1. siječnja 1954. osnovano je Poljoprivredno dobro Hlebine, ali je ono poslovalo uz velike poteškoće (neuređeno i rasparcelirano zemljište, dotrajala i nedostatna oprema, slab stručni kadar i slično), pa je 1958. godine likvidirano (uz značajne poslovne gubitke). U djelatnosti, dakle, jedino ostaje stara opća Poljoprivredna zadruga Hlebine, kojoj je 1958. pripojeno i upravo likvidirano Poljoprivredno dobro. Poljoprivrednoj zadrugi i dalje kao osnovna djelatnost ostale kooperativna proizvodnja (i trgovačko posredništvo), ali sada proširuje djelatnost i na vlastitu proizvodnju. Godine 1959. podiže tovište za 500 svinja u turnusu, a tada se grade i kukuružnjaci kapaciteta 90

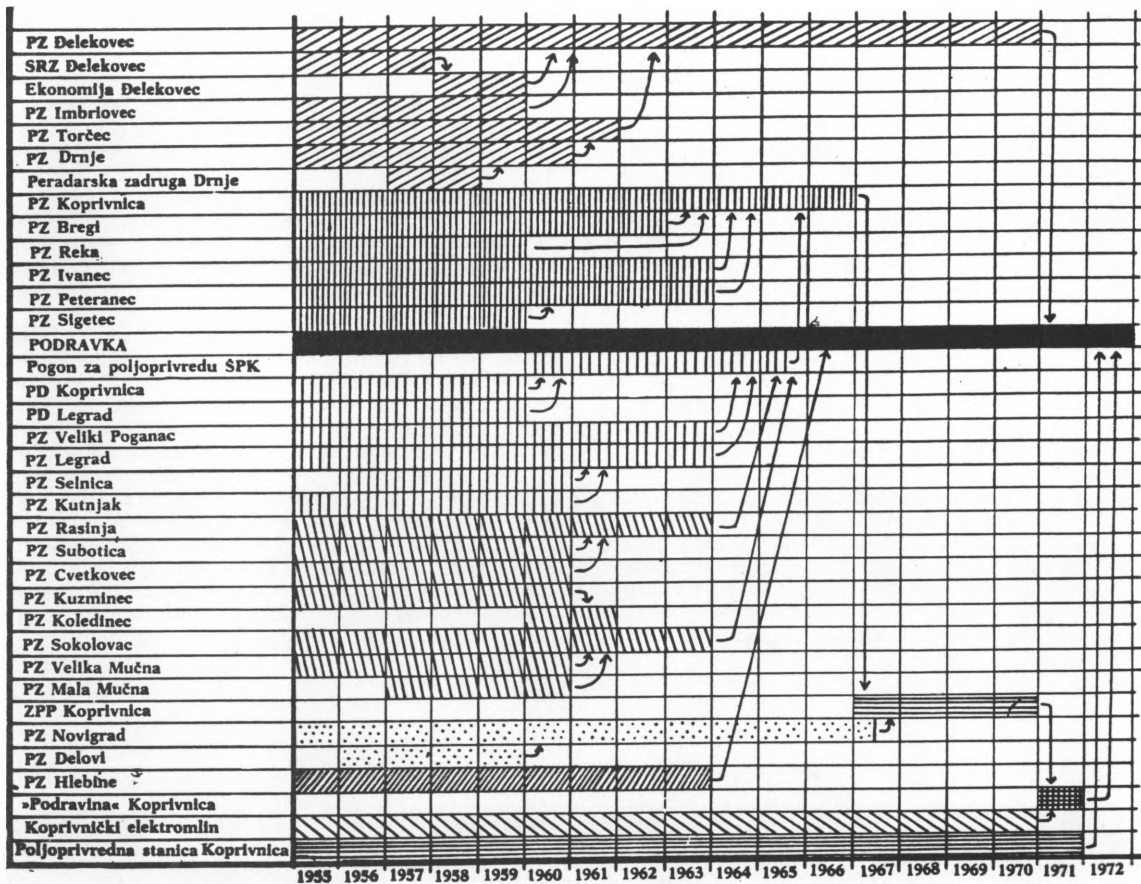
vagona kukuruza u klipu. U 1962. godini PZ Hlebine već raspolaže s oko 250 jutara vlatitih površina. Do 1961. predsjednik zadržnog savjeta, kao najvišeg samoupravnog organa, bio je Mijo Kelek, a tada je izabran Franjo Bardek. Od 14. rujna 1962. osnovan je i stručni kolegij, na čelu s upraviteljem Ivanom Pakasinom. Tih godina PZ Hlebine posluje razmjerno uspješno, a uz razvijanje sve uže poslovne suradnje s kopri-vničkom »Podravkom«. Odluku o udruživanju PZ Hlebine u sustav prehrambene industrije »Podravka« donio je Zadržni savjet 27. prosinca 1963, a stime da je integracija ostvarena 1. siječnja 1964. godine. Funkcije zadruge u hlebinskoj Podravini otada preuzimaju stručne službe »Podravke«.

Sličan razvojni put prošlo je i zadrugarstvo u **Đelekovcu** (pa i u nizu drugih podravskih većih naselja); i tu je usporedo djelovala Opća poljoprivredna zadruga i Seljačka radna zadruga. Incijative za osnivanje SRZ u Đelekovcu javile su se već u 1946. (među inicijatorima osobito je aktivan bio Aleksandar Vrančić), ali prva osnivačka skupština 31. kolovoza 1947. nije uspjela zbog premalog broja zainteresiranih domaćinstava – stoga je održana druga osnivačka skupština u kući Ane Čizmak 28. rujna 1947. godine, a novoosnovanoj Seljačkoj radnoj zadrugi »Budučnost« u Đelekovcu pristupilo je 11 domaćinstava (prvi predsjednik upravnog odbora bio je Ivan Androlić). SRZ Đelekovec djelovala je sve do 1958, te je među posljednjima koja je ukinuta u Podra-

S proslave 10. obljetnice osnivanja Seljačke radne zadruge u Đelekovcu – 1957. godine

Procesi udruživanja poljoprivrednih zadruga na području današnje općine Koprivnica od 1955. do 1972. godine

vini. U prvim godinama broj zadrugara bio je razmjerno velik, ali se nakon 1954. stabilizirao na 36, obradiva površina iznosila je oko stotinu jutara. Zadnjih godina djelovanja SRZ Đelekovec, proizvodnja je uglavnom bila usredotočena na društvene površine, gdje je 1958. godine osnovana ekonomija.

Klasično zadrugarstvo obnovljeno je u Đelekovcu odmah 1945. a 1947. tamošnja zadruga nosi naziv Seljačko-nabavno-prodajna zadruga s.o.j., da bi 5. rujna 1948. promijenila ime u Poljoprivredna zadruga Đelekovec (ovoj zadrugi 1. travnja 1959. priključuje se i službeno Seljačka radna zadruga »Budućnost«). Najznačajniji uspon đelekovečko zadrugarstvo ostvarilo je nakon 1960, kada su procesima integracije stvoreni uvjeti za potpuniji razvoj i vlastite i kooperativne proizvodnje. Poljoprivredne zadruge u Imbriovcu i Zablatju nastale su 1947. kao podružnice đelekovečke, ali se uskoro osamostaljuju, a jake zadruge djeluju i u Drnju i Torčecu (s prijeratnom tradicijom). Potkraj šezdesetih dolazi do integracijskih procesa: najprije je zadruga iz Imbriovca pripojena ona iz Zablatja, pa obje 1959. godine zadrugi u Đelekovcu. Iste godine Poljoprivrednoj zadrugi Đele-

kovec pripaja se i Ekonomija Đelekovec (ranije SRZ), a 1962. i zadruga iz Torčeca (kojoj je 1961. već bila pripojena zadruga iz Drnja, a ovoj potonjoj pak Peradarska zadruga Drnja koja je djelovala od 1956. do 1958. godine).

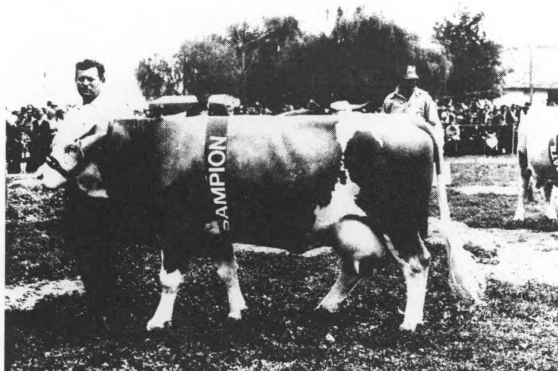
Tako je početkom sedamdesetih stvorena jaka Poljoprivredna zadruga u Đelekovcu (kasnije PIK »Budućnost«), koja je postala osnovni faktor razvoja poljoprivrede u ovom dijelu Podravine. U 1959. u PZ Đelekovec bila su 22 zaposlena, u 1963. godini 93, u 1966. godini čak 146, a u 1970. godini 99 radnika. U razdoblju od 1959. do 1962. izgrađeno je tovilište za tisuću svinja u turnusu, skladište repromaterijala, te nabavljena mehanizacija i prošireno društveno zemljište, a PIK »Budućnost« ostvario je zavidne rezultate pogotovo potkraj sedamdesetih godina (u to vrijeme direktor je Marijan Todorić). U to doba dolazi do sve uže suradnje s koprivničkom »Podravkom«, pa je na referendumu potkraj 1970. odlučeno da se ovi kolektivi integriraju (od 1. siječnja 1971. godine).

Poput zadrugarstva u Hlebinama i Đelekovcu, sličan razvojni put prošle su opće i seljačke radne zadruge i u

ostalim naseljima Podravine. Ovdje ćemo stoga pokušati barem djelomično rekonstruirati **integracijske tokove na području bivšega kotara Koprivnica** (koji je duže vrijeme obuhvaćao i veći dio općine Đurđevac, dok je područje Pitomače pripadalo pod kotar Virovitica), koji su najvećim dijelom završili 1972. godine ukorporiranjem u sistem prehrambene industrije »Podravka«, uz zadržavanje zadrudnih organizacija na području đurđevačke Podravine i Prekodravlja (dok je zadrugarstvo na području sadašnje općine Ludbreg imalo sličan, ali ipak svoj zaseban razvojni put).

Poljoprivredna zadruga u Koprivnici osnovana je odmah nakon oslobođenja i sve do 1959. godine djelovala na razmjerno uskom gradskom i prigradskom prostoru (obavljajući uglavnom ulogu trgovačkog posrednika). Odlukom GNOO Koprivnica, ovoj zadrugi krajem 1959. godine integrirana je Poljoprivredna zadruga iz Reke, pa zatim 1962. i Poljoprivredna zadruga Koprivnički Bregi, te 1963. i Poljoprivredna zadruga iz Koprivničkog Ivanca (ponovna osnivačka skupština Hrvatske seljačke zadruge s.o.j. u Koprivničkom Ivancu održana je već 27. srpnja 1945. – prvi predsjednik bio je Stjepan Gregurina, a tajnik Josip Šulj). Poljoprivredna zadruga iz Sigeca udružena je najprije 1959. Poljoprivrednoj zadrugi Peteranec, a ova opet 31. prosinca 1963. godine Poljoprivrednoj zadrugi Koprivnica. Godine 1959. Poljoprivredna zadruga Koprivnica ostvarila je ukupni prihod od 431 milijuna dinara, a zapošljavala je 76 radnika, da bi se u 1965. ukupni prihod povećao na 2.870 milijuna, a broj zaposlenih na 222 radnika.

Dio poljoprivrednih zadruga s područja današnjih općina Koprivnica i Đurđevac udružen je u sastav Šumskog poljoprivrednog gospodarstva sa sjedištem u Koprivnici (ŠPK). Ovo gospodarstvo osnovano je rješanjem NO kotara Koprivnica od 23. rujna 1959. godine. Dne 5. siječnja 1960. ŠPK-u pripojeno je Poljoprivredno dobro Koprivnica i Poljoprivredno dobro Legrad (nastalo od Seljačke radne zadruge »Pobjeda« Legrad, koja je ukinuta 1955. i stvoreno Poljoprivredno dobro Legrad). U toku 1962. i 1963. nastavlja se udruživanje dotadašnjih zadruga i radionica u sastav ŠPK. Najprije je 28. travnja 1962. integrirana Centralna poljoprivredna mehanička radionica Koprivnica (iz sastava Poslovnog saveza za mehanizaciju kotara Koprivnica), a 26. svibnja 1962. i Poljoprivredna zadruga Ždala i Poljoprivredna zadruga Repaš. U sastav ŠPK pripojena je 4. kolovoza 1962. i Poljoprivredna stanica Koprivnica, koja je započela radom još 1. srpnja 1954. godine i imala golem pozitivan utjecaj osobito na razvoj podravskog stočarstva (pogotovo putem razgranate i tradicionalne selekcijske službe u govedarstvu). Međutim, u sastavu ŠPK djeluje Poljoprivredna stanica samo do kraja spomenute godine, a potom radi samostalno sve do 1. siječnja 1972. kada je definitivno integrirana u sistem »Podravke«. Početkom 1963. ŠPK-u pripojena je i Poljoprivredna zadruga Sokolovac, zatim Poljoprivredna zadruga Rasinja i Poljoprivredna zadruga Veliki Poganac, te na kraju 1963. i velika Poljoprivredna zadruga Legrad, zajedno s pogonom košaraštva. Poljoprivredna zadruga Legrad zapošljavala je 1959. godine 96 radnika i ostvarila ukupni prihod od 328 milijuna dinara. Košaraška zadruga »Naprijed« u Legradu osnovana je 1947. u kući Ivana Lakića, potom je ušla u sastav Zadrudno-proizvodnog poduzeća u Legrad 1953. godine, ovo pak u Poljoprivrednu zadrugu Legrad 1962, nadalje 1963. u sastav ŠPK, da bi se 1965. izdvojilo i ušlo u sastav »Ple-

Koprivnička Podravina revir je najkvalitetnijih rasplodnih krava u našoj zemlji: šampionka »Cveta« na stočarskoj izložbi u Vrbovcu 1978. godine (vlasništvo Alojza Panića iz Miklinovca)

tarstva« (koje je 1972. pod nazivom »Galantplet« ušlo u »Podravku«).

Još prije pripajanja ŠPK-u, kao što je vidljivo, spomenute poljoprivredne zadruge već su ranije objedinile manje seoske zadruge sa svojega područja. Među ostalim, početkom 1961. Poljoprivredna zadruga Podravska Selnica pripaja se Poljoprivrednoj zadrugi Legrad, a 1959. Poljoprivredne zadruge Kuzminec i Kutnjak udružuju se u Poljoprivrednu zadrugu Koledinec, koja djeluje do 1961. kada se područje Kutnjaka pripaja legradskoj, a Kuzminca rasinjskoj zadrugi. Poljoprivredne zadruge iz Cvetkovca i Podravske Subotice krajem 1960. pripajaju se Poljoprivrednoj zadrugi u Rasinji, a PZ Velika Mučna i PZ Mala Mučna u Poljoprivrednu zadrugu Sokolovac početkom 1961. godine. Konačno, PZ u Dugoj Rijeci (osnovana 1956) uključuje se 1957. godine Poljoprivrednoj zadrugi u Velikom Pogancu. Dakako, tih je integracija bilo još, pa i kasnijih godina, što se pogotovo odnosi na područje poljoprivrednih zadruga u Virju, Novigradu Podravskom, Đurđevcu, Ferdinandovcu, Kloštru i Pitomači.

U početku djelovanja jugoslavenske privredne reforme 1965. godine i procesi udruživanja poljoprivrede u koprivničkoj Podravini još su više intenzivirani, prvenstveno u smislu stvaranja velikih radnih organizacija, te na postavljanju kooperativnih odnosa društvenog i privatnog sektora na nove osnove (poznati »zeleni plan«). Među ostalim, tada dolazi i do integracija ranijih već stvorenih većih poljoprivrednih organizacija, pogotovo na današnjem području koprivničke općine. Radnički savjet Šumsko-poljoprivrednog gospodarstva Koprivnica donosi 30. lipnja 1965. godine odluku o izdvajanju svojeg poljoprivrednog pogona i pripajanju Poljoprivrednoj zadrugi Koprivnica, a na osnovi odluke Zadrudnog savjeta PZ Koprivnica od 21. lipnja 1965. godine. Tako stvorena velika radna organizacija 1966. dobiva naziv Zadrudno-poljoprivredno poduzeće Koprivnica (ZPP), kojemu se 1. srpnja 1966. pripaja i Poljoprivredna zadruga Novigrad Podravski. Godine 1965. ZPP Koprivnica zapošljavao je 264 radnika i ostvario ukupni prihod od 40.750 (starih) milijuna dinara, a u 1970. godini 272 radnika i ukupni prihod od 86.590 milijuna.

Tada su već sazrijevali uvjeti za definitivnu i potpunu integraciju poljoprivrede i prehrambene industrije u koprivničkoj Podravini, pa je u toku 1970. integracijom ZPP Koprivnica i »Elektromlina« Koprivnica stvoren PIK »Podravina« Koprivnica, koji je početkom 1972. godine ušao u sastav »Podravke«.

Utjecaj zadrugarstva na razvoj poljoprivredne proizvodnje i odnosa na podravskom selu bio je izuzetno velik (iako ne uvijek s pozitivnim predznakom). Bila je to razgranata organizacija: prije vala integracija, samo na području kotara Koprivnica (i dio današnje općine Đurđevac) djelovalo je čak 47 poljoprivrednih zadruga (od kojih 26 na području današnje koprivničke općine). Zadruga samo na području današnje koprivničke općine imale su 1957. godine u svojem sastavu 2193 članova (domaćinstava): PZ Drnje 69, PZ peteranec 103, PZ Sigelec 47, PZ Torčec 67, PZ Đelekovac 81, SRZ Đelekovac 40, PZ Imbriovec 48, PZ Legrad 90, PZ Selnica Podravka 54, PZ Gola 185, PZ Gotalovo 91, PZ Novigrad Podravski 199, PZ Delovi 30, PZ Hlebina 82, PZ Sokolovac 64, PZ Velika Mučna 90, PZ Mala Mučna 16, PZ Duga Rijeka 40, PZ Koprivnica 287, PZ Koprivnički Bregi 99, PZ Cvetkovec 53, PZ Koprivnički Ivanec 106, PZ Kutnjak 40, PZ Kuzminec 52, PZ Rasinja 91, PZ Reka 89 i PZ Subotica Podravska 34 člana. Zadruga koprivničkog kotara 1957. godine zapošljavale su ukupno 295 službenika i 232 radnika, a 1959. već 580 radnika (i 245 službenika). Problemi nepovoljne kvalifikacijske strukture bili su golemi, a pogotovo su se očitovali u poslovanju onih zadruga koje su imale i vlastitu ratarsku i stočarsku proizvodnju, kao primjerice one u Đelekovcu, Ferdinandovcu, Goli, Hlebinama, Legradu, Rasinji, Koprivnici i Podravskoj Subotici. Godine 1959. u svim tim zadrugama bila su zaposlena samo dva inženjera agronomije (u Koprivnici i Đelekovcu), a među direktorima (upraviteljima), komercijalistima i knjigovođama u svim poljoprivrednim zadrugama kotara nije bilo niti jedne osobe s višom školom ili fakultetskom naobrazbom!

Usprkos značajnih poteškoća, zadrugarstvo je ipak omogućilo individualnim poljoprivrednicima (i zaposlenima u zadrugama) da u značajnoj mjeri sudjeluju u odlučivanju, odnosno u radu samoupravnih organa. Za zadružne savjete, primjerice, 1961. godine na području kotara Koprivnica izašlo je na izbore čak 5367 individualnih poljoprivrednika, a 1959. zadružni savjeti zadruga u kotaru brojali su ukupno 2126 članova (od 237 članova upravnih odbora, 96 su bili individualni poljoprivrednici). Međutim, kao i u drugim sferama proizvodnje, pokazalo se da su ovi samoupravni organi nedovoljno efikasni i nefleksibilni, što je također bio jedan od razloga slabijeg poslovnog uspjeha zadruga.

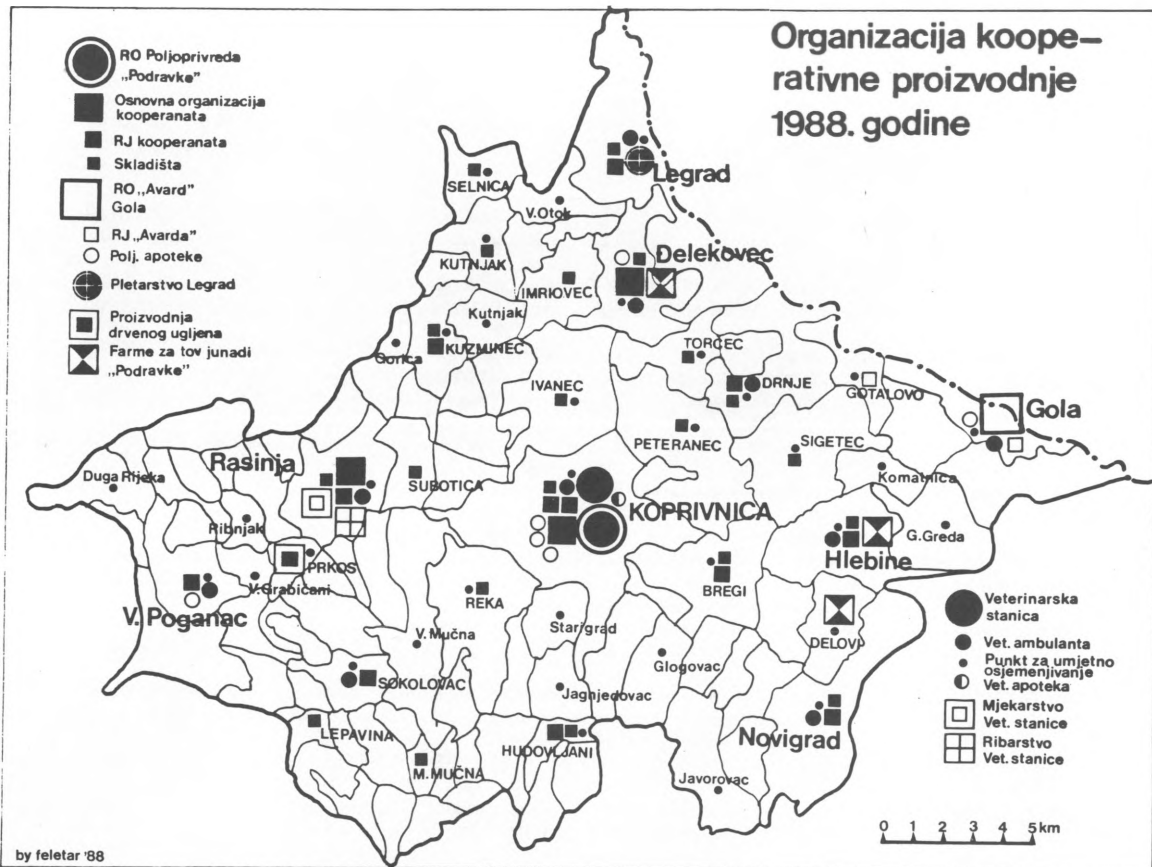
Na razini kotara Koprivnice (kao i drugdje) djelovalo je niz skupnih zadružnih asocijacija, od kojih su neke imale i izravnu proizvodnju ili pružanje usluga. Inače, sve do 1958. godine, radom poljoprivrednih zadruga rukovodio je (koordinirao) Kotarski zadružni savez sa sjedištem u Koprivnici, zatim do 1960. djeluje Osnovni savez poljoprivrednih zadruga u Koprivnici, te u 1961. godini Poljoprivredno-šumarska komora kotara Koprivnica (koja je potom rasformirana, te zadruga gube svoje kotarsko koordinacijsko tijelo). Pogotovo od 1956. pa do privredne reforme (1965), u koprivničkoj je Podravini djelovalo nekoliko značajnih **kotarskih i sličnih zadružnih saveza** i organizacija – neke od njih ćemo spomenuti.

Zadružni ratarsko-sjemenarski poslovni savez osnovan je 1956. u Koprivnici, a objedinjavao je organizaciju

i otkup proizvodnje većine ratarskih kultura putem poljoprivrednih zadruga. Već prigodom osnivanja ovom Savezu pripojena je Ratarsko-sjemenarska zadruga Đurđevac (s dugom tradicijom), Ratarsko-sjemenarska zadruga Koprivnica i pogon »Livada« Koprivnica – Sjemenarskog poduzeća iz Zagreba. Samo u 1957. ovaj je Savez ostvario promet od 8.969 tona ratarskih proizvoda (sjemena). Stočarski savez »Podravina« Koprivnica razvio je od 1957. zapaženu djelatnost u kooperativnoj proizvodnji stoke, a osobita pažnja posvećena je selekcijskoj službi, kao i podizanju kvalitete i pasminskog izbora tovljenika. Ova djelatnost odvijala se preko posebnih stočarskih odvojaka (ogranaka) pri poljoprivrednim zadrugama, a uz to u nekim većim naseljima nastavile su djelovati i marvogojske udruge. Na kraju 1957. nalazilo se u selekcijskim knjigama ovoga Saveza 1941 umatičeno grlo krava. Pri poljoprivrednim zadrugama bilo je 1957. godine 31 ogranaka za unapređivanje svinjogojstva, koji su raspolagali sa 511 nerasta i krmača. U okviru ovoga Saveza djelovala je i sortirna jaja i klanonica peradi u Đurđevcu, te mljekara u Koprivnici i Rasinji. Stočarski savez prestao je djelovati 1. listopada 1960. a klanonica peradi i mljekara pripojeni su zagrebačkom »Koopexportu«.

Zadružni poslovni savez za mehanizaciju i snabdijevanje poljoprivrede u Koprivnici osnovan je 18. veljače 1957. godine. Na dan 20. svibnja 1958. poljoprivredne zadruga u kotaru Koprivnica raspolagale su s ukupno 63 traktora i 47 vršalica, dok su individualni poljoprivrednici imali 113 traktora i 106 vršalica. Godine 1957. na području kotara registrirano je 9526 pari konjskih i 8754 pari kravskih zaprega. Ovaj Savez preuzeo je mehaničarsku radionicu od Autosaoobraćajnog poduzeća »Putnik« Koprivnica. Uz kredit od 36,5 milijuna dinara u 1959. izgrađene su nove remontne radionice (u kojima je kasnije formirano poduzeće »Rapid«). Ovom Savezu je 1. srpnja 1960. pripojen i Ratarsko-sjemenarski poslovni savez »Livada«, tako da je objedinjena usluga održavanja mehanizacije i opskrbe poljoprivrednika reprodukcijom materijalom, sjemenom i naftnim derivatima.

Zadružni poslovni savez za promet robom Koprivnica osnovan je 1957. i tada mu je pripojeno Zadružno trgovačko poduzeće »Trgocentar«. U to doba aktivno djeluje i Zadružna banka i štedionica Koprivnica, koja je od 1956. do 1960. kreditirala važan dio poljoprivredne proizvodnje. Poslovni i zadružni savezi, pa i same poljoprivredne zadruga, uveliko su se u to vrijeme bavile poslovima prosvjećivanja i obuke, pogotovo mladih (i učenika). U pravcu unapređivanja ovih poslova, 1957. godine osnovan je i Savez klubova naprednih zadrugara-poljoprivrednika kotara Koprivnica, koji je od 1957. do 1959. objedinjavao rad 14 takvih klubova (najaktivniji su bili u Đelekovcu, Đurđevcu, Kloštru, Dugoj Rijeci, Gotalovu, Kalinovcu i Hlebinama). U 1957. osnovan je i Savez sekcija mladih zadrugara kotara Koprivnica – djelovalo je 12 takvih sekcija, koje su raspolagale s oko 40 jutara vlastitog zemljišta. U 1957. u Đurđevcu je organizirano republičko zborovanje mladih zadrugarstočara. Broj sekcija u 1959. povećan je na 33, a članstvo na gotovo tisuću učenika. U rujnu 1959. na kotarskom zborovanju mladih zadrugara u Novigradu Podravskom sudjelovalo je oko 1300 članova. Uz to, na školama djelovale su i brojne školske zadruga – u 1960. njih je bilo 25 sa 1316 članova. Sekcija žena zadrugarki i Centar za unapređivanje domaćinstva kotara Koprivnica osnovani su u toku 1957. godine – tada je održano 27

Razgranata mreža kooperativne proizvodnje u općini Koprivnica 1988. godine

domaćinskih, krojačkih i sličnih tečajeva s ukupno 495 polaznika. U kotaru je 1959. djelovalo 15 sekcija žena-zadrugarki s ukupno 296 članica.

Kao i u koprivničko-đurđevačkoj Podravini, tako je vrlo razgranat zadrudni pokret nakon 1945. godine organiziran i u naseljima današnje općine Ludbreg. I zadržarstvo ovoga kraja prošlo je, razumljivo, sličan razvojni put: djelovale su brojne zadruge, ekonomije, kotarski savezi i slične organizacije, da bi nakon 1965. godine započeli procesi integracije, te da bi na kraju bio stvoren današnji PIK »Bednja« Ludbreg. Prema iscrpnom članku Dragutina Novaka, od 1945. do 1964. godine na području ludbreške općine osnovano je i djelovalo 13 općih poljoprivrednih zadruga, 10 seljačkih radnih zadruga, dva poljoprivredna dobra (Martijanec i V. Bukovec), Kotarski zadrudni savez, Fond za mehanizaciju kotara, Sjemenska zadruga, Poljoprivredna stanica, Veterinarska stanica, Škola za izobrazbu veterinarskih bolničara u V. Bukovcu (s đlačkim domom) i Škola za izobrazbu traktorista u Martijancu (s đlačkim domom).

Od 1947. pokret osnivanja općih poljoprivrednih zadruga (s ograničenim jamstvom) osobito jača i na lud-

breškom području, pa su takve zadruge osnovane u gotovo svim većim naseljima obuhvaćajući i susjedna manja sela: u Malom Bukovcu (i za Županec), u Velikom Bukovcu (i za Kapelu, Dubovicu i Novo Selo), u Sv. Petru (i za Martinić i Lunkovec), u Sesvetama (i za Karlovac i Strugu), u Sv. Đurđu (i za Obrankovec, Priles, Luku i Komarnicu), u Hrženici, u Hrastovljanu (i za Čičikovinu i Madaraševac), u Martijancu (i za Vrbanovec, Sudovčinu i G. Martijanec), u Slanju (i za Rovalno), u Hrastovskom (i za Kućan), u Ludbregu (i za Lud. Vinograde), u Čukovcu (i za Bolfan i Globočec), te u Slokovcu (i za Sigetec i Apatiju). Bila je to solidna mreža zadruga, koja je imala svojim raznovrsnim djelovanjem ogroman utjecaj ne samo na razvoj poljoprivrede, već i na ukupan gospodarski i društveno-politički život naselja.

Kao i drugdje, dakako i na ludbreškom području osnivaju se također seljačke radne zadruge i to uglavnom između 1947. i 1949. godine, da bi u 1953. uglavnom bile rasformirane. Spomenimo ovdje djelovanje seljačkih radnih zadruga u Globočecu, Bolfanu, Ludbregu, Poljancu, Sv. Đurđu, Hrženici, Karlovcu, Strugi, Sesvetama i Martiniću, a one su djelovale i u drugim selima.

Primjerice, Seljačka radna zadruga u Bolfanu, koja je djelovala pod imenom »Naprijed«, osnovana je 1. listopada 1847. godine (djelovala je do 15. svibnja 1953) – u nju je bilo učlanjeno 13 domaćinstava sa 46 članova, a sva gazdinstva unijela su u zadrugu svega 8,8 hektara oranica i livada, te nešto alata, kola i tri para konja. Iz općenarodne imovine ova je zadruga dobila još ukupno 62 hektara poljoprivrednog zemljišta na području Bolfana i Čukovca. Seljačka radna zadruga »Novi život« u Poljancu osnovana je 1. ožujka 1949. (djelovala je do 31. ožujka 1953) – učlanjeno je 29 domaćinstava sa 126 članova, koji su unijeli 47 hektara oranica i livada. Od seljačkih radnih zadruga, posljednja na ladbregškom području je ukinuta ona u Sesvetama – 1954. godine – a imovina je uglavnom pripojena općim poljoprivrednim zadrugama, koje su nastavile s radom.

Poljoprivredna dobra uglavnom su nastala na ostacima nekadašnjih velikih vlastelinstava i to u Velikom Bukovcu i Martijancu. Do 1953. djelovalo je Poljoprivredno dobro Veliki Bukovec (sa školom za izobrazbu radnika u poljoprivredi), a tada je osnovano dijelom Poljoprivredno dobro »Napredak« a dijelom Kotarsko industrijsko poduzeće »Vlašić«, koje je imalo mlin, pilanu, špiritarnu, te mehaničarsku i stolarsku radionicu. Kasnije su imovinu ovih poduzeća preuzele radne organizacije »Bednja« iz Ludbrega i »Napredak« iz Velikog Bukovca, te konačno PZK Ludbreg. Poljoprivredno dobro u Martijancu imalo je sličan razvojni put, a ovdje je jedno vrijeme gospodarila i Poljoprivredna stanica Varaždin. Opstojalo je i Poljoprivredno dobro u Bolfanu, koje je osnovano 1953. godine. Tu je već 1954. podignut poznati voćnjak, koji se uzgaja još i danas. Kasnije, 1955. to je dobro pripalo Kotarskom zadrugom savezu Varaždin, pa 1956. »Napretku« iz Velikog Bukovca.

Velikobukovečki »Napredak« osnovan je 1953. da bi slijedećih godina u njega bilo uključeno i seosko poduzeće »Vlašić« i dobro iz Bolfana. Pred jugoslavensku privrednu reformu, 1964. godine dolazi do sveobuhvatne integracije u poljoprivrednoj proizvodnji ladbregške Podravine, pa se tada formira Poljoprivredno-zadrugni kombinat Ludbreg (ušli su: »Napredak« Veliki Bukovec, PZ Martijanec, PZ »Ratar« Ludbreg, a izvan su ostali još »Zrno« Ludbreg i Poljoprivredno dobro Martija-

nec). Ovdje valja još spomenuti da je od 1954. do 1958. u Ludbregu djelovala i vrlo agilna Ratarsko-sjemenarska zadruga.

Narodni odbor kotara Ludbreg osnovao je još 1951. godine poduzeće za otkup poljoprivrednih proizvoda: Kotarsko otkupno poduzeće »Bednja« Ludbreg, pod čijim se imenom znatno kasnije objedinila cijela agrarna produkcija općine. Nakon niza integracija, a ogotovo spajanjem »Bednja-mlina« i PZK Ludbreg, 28. prosinca 1968. stvara se Poljoprivredno-prehrambeni kombinat »Bednja« Ludbreg, koji danas objedinjuje sve djelatnosti u vlastitoj ratarsko-stočarskoj, kao i u kooperativnoj poljoprivrednoj proizvodnji, kao i većeg dijela trgovine i ugostiteljstva na području općine Ludbreg (od 1. siječnja 1980. – SOUR »Bednja« Ludbreg s tri radne organizacije: RO »Poljoprivreda i prerada«, RO »Kooperacija« i RO »Trgovina i ugostiteljstvo«).

Zaključujući ovaj pregled, valja istaći još jednom golemo značenje koje je zadrugni pokret imao u razvoju poljoprivrede i odnosa na selu u Podravini. Oblici zadrugnog djelovanja danas su u suvremenijoj organizaciji saživjeli u funkcioniranju velikih poljoprivredno-industrijskih sistema, poput »Podravke« u Koprivnici i »Bednje« u Ludbregu. Integracijom zadruga u koprivničkom dijelu Prekodravlja formirana je nakon 1964. godine Poljoprivredna zadruga u Goli (danas »Avard«), koja je razvila i niz drugih djelatnosti. Na području đurđevačke općine još djeluje šest poljoprivrednih zadruga i to u Đurđevcu, Virju, Kloštru Podravskom, Pitomači, Ferdinandovcu i Kalinovcu, koje su udružile svoje poslovne i razvojne interese u »Agropodravinu« sa sjedištem u Đurđevcu. U ovoj općini djeluje još nekoliko poljoprivrednih proizvodnih organizacija, od kojih su najznačajniji »Borik« i »Interprodukt« u Pitomači i »Voće-produkt« u Virju. Sve te organizacije zajedno, a pogotovo u sprezi s velikim brojem poljoprivrednika (koji još uvijek čine 26 posto stanovništva općine Koprivnica, 36 posto u općini Ludbreg i 48 posto u općini Đurđevac te drže oko 92 posto obradivih površina), predstavljaju osnovicu proizvodnje i poslovanja podravske privrede i jednu od osnovnih smjerova budućeg razvoja. Da je ova privredna grana dosegla današnje domete, zasigurno je uvelika zaslužno i zadrugarstvo.

OSNOVNI IZVORI I LITERATURA

1. Arhivski dokumenti o zadrugama Podravine, Historijski arhiv Varaždin
2. Dokumentacija o Hrvatskoj seljačkoj zadrugi u Hlebinama, privatni arhiv Ivana Pakasina Hlebine
3. Dokumentacija o zadrugama u Đelekovcu, privatna arhiva obitelji Cmrk u Đelekovcu
4. Dokumentacija o zadrugarstvu u Koprivničkom Ivancu, privatni arhiv Zvonimira Vrbana iz Koprivničkog Ivanca
5. Katalog Poljoprivredno-gospodarske izložbe u Koprivnici, Koprivnica 1929, MGK
6. Zvonimir Vrbani: Utjecaj agroindustrijskog kompleksa »Podravke« na društvene tokove i promjene na selu u Podravini, elaborat, Koprivnica 1977.
7. Ignac Vrbani: Razvoj zadrugarstva u koprivničkoj Podravini, rukopis, Koprivnica 1971.
8. Dragutin Novak: Privredni razvoj općine Ludbreg od 1945. do 1980. godine, monografija Ludbreg, Ludbreg 1984.
9. O. Zidek, A. Gabričević: Razvitak poljoprivrede kotara Bjelovar, Zagreb-Bjelovar 1961.
10. Privreda koprivničkoga kotara prije 1941. i nakon oslobođenja, NO kotara, Koprivnica 1961, rukopis
11. Nikola Peršić: Hlebine, Ekonomist 8–10, Zagreb 1938.
12. Zaključni računi i dokumentacija »Podravke« Koprivnica
13. Dokumentacija selekcijskih službi »Podravke« Koprivnica i »Agropodravine« Đurđevac
14. Blaž Magjer: Časti i dobru zavičaja (Novigrad Podravski), Zagreb 1937
15. Stotinu deset godina zadrugarstva u Hrvatskoj, Zagreb 1974
16. Josip Ljubić: Gospodarska bratovština u Virju, Virje na razmeđu stoljeća I, Virje 1981.
17. Leander Brozović: Krađa za povijest Koprivnice, Koprivnica 1978.
18. Fabijan Kovač: Virje u zadnjih stotinu godina, 1840–1940, Virje 1940.
19. Ivan Pakasin, Dragutin Feletar: Staro hlebinsko zadrugarstvo, Podravka, Koprivnica 22. 6. 1977.
20. Dragutin Feletar, Ivan Pakasin: Hlebinsko zadrugarstvo, Hlebinski almanah I, Hlebine 1984.
21. Dragutin Feletar, Zvonimir Vrbani: O počecima zadrugarstva u Koprivničkom Ivancu, Glas Podravine, Koprivnica 9. 7. 1976.
22. Dragutin Feletar: Geografske osnove funkcionalnih veza prehrambene industrije i poljoprivrede, Geografski glasnik, 51, Zagreb 1989.
23. Dragutin Feletar: Prilozi za povijest Podravke, Koprivnica 1980.
24. Dragutin Feletar: Podravina, monografija, Koprivnica 1973.
25. Dragutin Feletar: Podravina I., Koprivnica 1988.